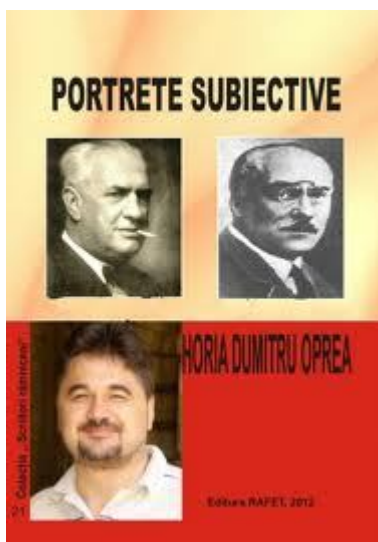

HORIA DUMITRU OPREA

PORTRETE SUBIECTIVE

Editura Rafet, Rm. Sarat, 2012

Introducere

Viața politică din România primelor decenii ale secolului XX a fost mereu efervescentă, a hrănit orgolii și rivalități, fiind spațiul de manifestare a aprigelor lupte pentru putere. Protagonști au fost oameni remarcabili, carismatici, temuți de adversarii de pe scena politică, respectați pentru realizările lor, contestați pentru dezamăgirile produse.

Câțiva dintre ei sunt autorii unor lucrări memorialistice ce reprezintă o contribuție de prim ordin la cunoașterea - din perspectiva lor profund subiectivă - a epocii și a personajelor care au animat-o. Astfel, "Memoriile" lui I. G. Duca și Constantin Argetoianu, două dintre personalitățile proeminente ale vieții publice românești, oferă o lectură incitantă și plăcerea descoperirii unei suite de portrete, memorabile și pitorești, ale protagoniștilor lumii noastre politice, cu luminile și umbrele lor. Pornind de la observații și experiențe strict personale, în care inevitabilul subiectivism, inerenta patimă politică și partizanatul ideologic se fac simțite nu de puține ori, autorii ne surprind și ne desfată cu portrete subiective și, uneori, răutăcioase ale contemporanilor lor, oameni reprezentativi ai epocii, care au exercitat o influență deosebită asupra desfășurării evenimentelor istorice. Regii Carol I, Ferdinand și Carol al II-lea, Ionel Brătianu, Alexandru Marghiloman, Iuliu Maniu, Take Ionescu și Nicolae Iorga – iată numai câțiva dintre reprezentanții de frunte ai vieții politice ale căror trăsături fizice și morale sunt înfățișate cu o bogăție de informații și cu mult spirit critic.

Dezvăluirea memorialistică are farmecul unei sincerități. Citite cu prudență, îngăduință și multă atenție,

memoriile ne dezvăluie doi fini portretiști care, cu talent, dar și cu cinism, sarcasm și malițiozitate ne ajută să înțelegem mai bine viața și activitatea personalităților istorice.

Regele Carol I

Din ziua în care i-am pecetluit mormântul, am evocat adesea figura regelui Carol. Înfățișarea sa fizică îmi rămâne întipărită în minte nu sub forma sub care probabil generațiunile viitoare îi vor păstra chipul, adică sub forma regelui în mare ținută cu pieptul plin de decorații, sau sub forma mai pretențioasă a portretelor în ulei - de altminteri deopotrivă de proaste ce ni le-au lăsat pictorii francezi Lecomte du Nouy sau Flameng - unde e înfățișat cu toate atributele regalității și în decoruri alegorice. Mie chipul său îmi apare mereu sub forma mai intimă a bătrânului militar fără sabie, cu chipiul alb și cu baston la subțioară, plimbându-se singuratic prin pădurile de la Sinaia. Astfel imaginea lui îmi este și azi vie înaintea ochilor.

Regele Carol era de statură mijlocie, se ținea însă drept și purta capul sus, cu o atitudine de mândrie care îți dădea iluzia că este mult mai înalt decât era în realitate. Maximilian Harden în necrologul său ce i-a consacrat în "Die Zukunft" are dreptate când zice: "Deși mic, voia să pară mare și adesea reușea." Trăsăturile lui erau de o mare finețe. Mai ales din profil, avea un cap clasic de medalie, parcă fusese predestinat pentru domnie. Din față însă buza lui, care atârna puțin, îi imprima ceva semit figurii, iar ochii săi mici, pătrunzători, bănuitori și întrebători, se mișcau mereu printr-un fel de rotire și dădeau întregii sale fizionomii un aspect inconfortabil.

Vorbea scandat, cu o greutate vădită de elocuțiune, cu accent străin în frantuzește, un amestec de accent german și englez în românește, cu un accent atât de pronunțat, încât adesea nici nu-l puteai pricepe și totuși știa foarte bine și limba franceză și cea română. În nemțește, dificultatea de elocuțiune dispărea cu totul; îmi aduc aminte că l-am auzit la un banchet rostind un toast în limba germană, și era aproape elocvent.

În gesturile și-n ținuta sa avea manierele unui ofițer prusian. Umbla până la sfârșitul vieții bătând din talpă și asvârlind picioarele cu o mișcare ce ar fi putut să pară tabetică, dacă n-ar fi fost la el o vădită reminiscență a Parade-Marsch-ului cu care se obișnuise încă din tinerețe prin regimentele de gardă de la Berlin și de la Potsdam.

Era de o mare afabilitate, rareori cineva se despărțea de dânsul fără să fi fost sedus de farmecul primirii, de conversația lui și de aerul de nobleță ce se desprindea din toată ființa lui. Și totuși, niciodată nu ar fi putut surprinde la el vreun gest sau vreo pornire de familiaritate. Ținea pe toată lumea la distanță și niciodată, pentru nimic, nu s-ar fi coborât de pe înălțimile pe care soarta îl așezase.

Nu saluta decât cu un deget. Când îți dădea două degete sau mâna întreagă, era o excepție întotdeauna voită și cu un anume înțeles. De altminteri acest deget (arătătorul de la mâna dreaptă) juca un rol însemnat în exprimarea întregii sale personalități. Cu acest deget, și numai cu el, accentua frazele sau își completa gândirea, încolo avea o sobrietate absolută de gesturi. Cu acest deget mulțimea aclamațiunilor populare, pe el îl intindea celor ce se apropiau, numai el se înălța până la chipiu când trupele defilau și steagurile i se înclinau în față. Iar

când stătea liniștit, acest deget încovoiat rămânea atârnat de nasturele tunicii sale, neconfundat nici în această atitudine de rezervă, cu restul mânei inexistente. Tunicile lui erau toate - afară de cele de mare ținută - învechite și roase [...], dar trebuie să recunosc că era în toată persoana lui atâta măreție înăscută, atâta rasă, încât aceste amănunte de toaletă nu știrbeau nimic din incontestabila majestate a înfățișării sale fizice.

Cum îi va păstra însă istoria fizionomia morală? Ce judecată va purta asupra lui? Fost-a regele Carol un mare rege, da sau nu?

Dacă analizăm această chestiune, vom constata că domnia lui se poate împărți în două epoci. Prima epocă de la 1866 până la 1890, iar a doua de la 1890 până la moarte. În prima epocă, România care, prin excelență, este în materie de judecată a oamenilor țara legendelor, l-a proclamat pe regele Carol un om fără inteligență și fără capacitate. În epoca a doua, legenda aceasta a dispărut și în locul ei s-a creat alta în temeiul căreia Regele Carol era socotit un om superior, un rege mare și glorios.

Care e adevărul? Ambele legende sunt deopotrivă inexacte. Regele Carol n-a fost nici un incapabil, nici un geniu, nici un lipsit de personalitate, dar nici un domnitor cu însușiri excepționale. Desigur că pentru boerimea moldo-valahă, din fire ageră la minte, îmbibată de cultura franceză și plină de atavisme și de moravuri fanarioto-bizantine, desigur că pentru această boerime împănată de beizadele invidioase și inconsolabile, desigur că pentru această boerime care a creat prima legendă despre regele Carol, tânărul și micul principe german venit din Sigmaringen pe tronul Principatelor dunărene, cu apucăturile lui metodice, cu mintea lui cam greoaie și,

mai presus de toate, cu explicabilul său spirit bănuitor față de lumea cea nouă ce-l înconjura, putea să treacă drept un om fără deșteptăciune și fără de însușiri.

Carol de Hohenzollern Sigmaringen era însă departe de a fi un om lipsit de inteligență. Era desigur înzestrat cu facultăți intelectuale superioare celor ce-l judecau cu atâta ușurință și cu atâta superficialitate. Fără a avea o inteligență excepțională, regele Carol a fost, fără îndoială, un om dăruit cu o frumoasă inteligență. Memoria lui era excepțională, își reamintea până la sfârșitul zilelor lui cu o precizie uimitoare cele mai mici și mai neînsemnate amănunte. Dacă memoria este și rezultatul unei gimnastici intelectuale, el făcea tot ce îi stă în putință ca s-o exerce și ca s-o întreție cât mai vie. Nota în fiecare zi tot ceea ce făcea, ceea ce auzea și ceea ce cugeta și își consulta mereu notele ca să-și împrospăteze cu ele memoria.

Nu se poate spune că primise o instrucție deosebită. Destinată să-și consacre viața carierei ostășești, avea o bună cultură militară. Dar, chemat la 27 de ani a guverna o țară, înțelesese nevoia de a se iniția în toate problemele vieții moderne și, prin citiri numeroase și metodice, i-a fost ușor, pe temelia de educație clasică ce primise în copilărie, să-și însușească o serioasă cultură generală. Într-o țară în care oamenii nu citesc sau încetează prea de timpuriu să citească, regele Carol a citit cu stăruință și cu pasiune până în ziua cea din urmă. Istoria îndeosebi îl pasiona. Îi plăcea să susție că istoria se repetă și că, cine vrea să conducă popoarele, e dator să citească mereu faptele trecutului.

În schimb n-avea deloc însușiri artistice. Pentru muzică avea o adevărată fobie, mărturisea că nu-i place

decât muzica militară, dar desigur că și aci vorbea în el mai mult ostașul înamorat de tot ceea ce reamintește armata, decât artistul capabil să prețuiască o formă de muzică mai mult decât alta. În pictură și în sculptură nu avea nici un gust. A adunat o splendidă colecție de tablouri, fiindcă a socotit că un Rege trebuie să aibă în palatul său o galerie de tablouri, cum are pe cap o coroană, sau în grajdurile lui cai și echipaje. S-a nimerit ca printre diferiți emisari pe care i-a trimis să-i cumpere tablouri de pictori celebri, a fost unul care a descoperit la Messina o colecție întreagă cuprinzând numeroase pânze de Greco, pe atunci puțin prețuit, și astfel s-a găsit în posesiunea unor opere admirabile, pe care desigur, el le-a descoperit și le-a apreciat cel din urmă. Interesanta școală de pictură română ce s-a format sub domnia lui, nu a înțeles-o și sunt sigur că a murit fără să fi bănuit măcar existența ei. De altminteri n-a făcut nimic ca s-o încurajeze, sau s-o ajute. Cel mult, regina Elisabeta a cumpărat câteva tablouri de Grigorescu, ce n-au ieșit niciodată din saloanele ei și cărora în orice caz nu li s-a făcut niciodată cinstea de a împodobi apartamentul regelui, plin de operele deplorabile ale unor pictori germani.

Dacă ar fi avut cât de puțin simț artistic, nu ar fi îngăduit niciodată ca galeria lui să fie maltrată cum era. Un fel de reparator de tablouri venea în fiecare an să curețe și să lustruiască în mod absolut barbar aceste pânze de preț care, supuse acestui tratament, păreau a fi destinate mai mult să strălucească prin vernisaj decât să impresioneze prin valoarea lor artistică. De asemenea e de presupus că dacă ar fi avut puțin simț artistic n-ar fi cheltuit numeroasele milioane la Sinaia, ca să lase

posterității un castel care este amestecul stilurilor arhitectonice celor mai contradictorii.

Totuși, această inteligență fără de strălucire artistică, nu era lipsită nici de subtilitate, nici de fineță. El avea multă iscusință de spirit și multă dibăcie naturală. Crescut la școala Jesuiților, în contact o viață întreagă cu oameni formați la școala politică ale cărei tradiții purced de pe malurile Bosforului și din labirintele meșteșugurilor orientale, regele Carol ajunsese până la sfârșitul domniei sale să fie un maestru neîntrecut al tehnicii politice. Chiar în tinerețe, fineța naturală a spiritului său i-a permis, în mijlocul unor împrejurări grele și a unor oameni cu însușiri neobișnuite, să evolueze în așa chip, încât să știe să se strecoare printre primejdii și să impună tuturor dominația lui. Și să fim drepecți, nu a fost ușor. Să ne amintim unele din aceste împrejurări, să ne reamintim mai cu seamă numele câtorva din oamenii cu care s-a măsurat și a luptat și va trebui să aducem subtilității de spirit a Regelui Carol un omagiu de netăgăduită admirație. [...]

De altfel, calitățile de dibăcie ale inteligenței lui erau completate printr-un real talent de a cunoaște oamenii. Cu un dar minunat, el pătrundea tainele sufletului omenesc și se pricepea să descopere slăbiciunile, ca și virtuțile fiecărui om. O neprețuită calitate pentru un conducător de oameni. A cunoscut admirabil personalul politic al vremii sale, a știut exact ce poate da și ce nu poate da fiecare și a știut și mai bine cum să profite de meritele unora sau de scăderile celorlalți. [...]

În genere vorbind, regele Carol era o adevărată personalitate, dacă n-ar fi fost decât prin voința și puterea

lui de stăruință. Cu o răbdare neobișnuită știa să urmărească ani de-a rândul gândurile sale, la toate voințele într-adevăr stăruitoare nu-și manifesta niciodată pe față intențiile. Când furtuna sufla peste capul său, știa să-l aplece, ca să-l ridice însă mai semeț de îndată ce cerul se însenina iarăși. Un om care are aceste daruri, nu este orișicine, sau nu e o personalitate obișnuită. Dacă adaugăm la aceasta o mare mândrie, un simț al datoriei cum rar se întâlnește și o nobilă concepție, nobilă în cel mai înalt înțeles al cuvântului, a ceea ce datorează acestui stat și acestui popor, vom avea sinteza însușirilor caracteristice ale regelui Carol.

Da, Carol de Hohenzollern Sigmaringen era mândru, purta capul sus, atât fizic ca și moral. Multe răbda, multe îndura, dar, cu o condiție, să nu te atingi de mândria lui. Dacă îl răneai în mândria lui, nu mai puteai face nimic cu el. [...]

Simțământul datoriei era poate singurul simțământ mai puternic la el, mai puternic chiar și decât mândria. Se poate spune că toată viața lui Carol I n-a fost stăpânită decât de acest sentiment, întru aceasta aparținea cu adevărat generației care a făcut unitatea Germaniei. Toți oamenii acelei epoci au fost dominați de preocuparea îndeplinirii datoriei și într-însa trebuia căutat secretul virtuților din care a izvorât puternica Germanie de la sfârșitul veacului al XIX-lea.

Nu am vrea să spunem că regele Carol nu a iubit România, dar netăgăduit că această iubire era mai mult zămislită din simțul datoriilor pe care le avea către statul ce îi încredințase conducerea destinelor sale, decât dintr-o pornire caldă a inimii pentru acest popor sau dintr-o afinitate sufletească pentru noi. În noi, Carol I iubea mai

mult datoriile ce și le impusese, decât însușirile și viitorul nostru. Dar să o recunoaștem, dacă și-a închinat viața întreagă binelui și propășirii statului roman, dacă a vegheat zi și noapte asupra marilor interese pe care era chemat să le apere, dacă n-a lipsit un ceas, dacă n-a lipsit o clipă de la datoriile sale, dacă împlinirea acestora era singura lui grijă și singura lui distracție, este fiindcă el ridicase îndeplinirea datoriei la înălțimea unei concepții de viață. Dacă nu ar fi fost și creștin, ar fi fost singura lui filozofie.

Pentru el, tronul Romaniei nu era nici o plăcere, nici o cinste. Era o sarcină care i se încredințase, pe care se legase cu jurământ înaintea lui Dumnezeu și înaintea oamenilor de a o îndeplini cu sfințenie. Să nesocotească una din îndatoririle ce Coroana i le încredințase, i-ar fi părut tot atât de criminal ca dezertarea soldatului de pe front. O secundă de neglijență sau chiar de distracție, i s-ar fi părut o vină pe care conștiința lui nu i-ar fi iertat-o niciodată. Și trebuie să recunoaștem că în acest spirit, de o adevărată și frumoasă nobleță sufletească, și-a îndeplinit rolul de suveran. Se pot desigur găsi în domnia lui greșeli, se pot descoperi lipsuri și slăbiciuni, dar nu se poate tăgădui, fără a comite o vădită nedreptate, că aproape o jumătate de veac numai aceste nobile preocupări l-au însuflețit și l-au călăuzit.

Ca Regele Carol să fi fost însă omul superior pe care au vrut să ni-l zugrăvească făuritorii celei de a doua legende, se cere mai mult decât inteligență, memorie, mândrie și simț de datorie. Se cere pătrunderea epocii tale, intuiția marilor ei nevoi și a marilor ei năzuințe. Acestea hotărât i-au lipsit regelui Carol. În toată viața lui vom căuta degeaba ceva mare. Nu vom găsi măreție nici

în concepțiile și nici în mijloacele lui. Un suveran merită porecla de "mare" când înțelege problemele hotărâtoare din zilele sale, când știe să se facă el reprezentantul lor, când istoria îi poate atribui lui cinstea de a fi determinat înfăptuirea lor. Ei bine, asemenea merite și o asemenea glorie nu se pot atribui regelui Carol.

Chemat pe tronul României după săvârșirea Unirii Principatelor, a împrumutării țăranilor și a întocmirii vieții noastre constituționale, Carol I avea misiunea să desăvârșească așezământul intern și extern al țării. Cel extern nu se putea desăvârși decât prin dobândirea neatârănării complete a țării. Cel intern, prin rezolvarea definitivă a marilor probleme, ce primiseră sub precedenta domnie un început de deslegare, rezolvarea lor în spiritul democratic al vremurilor de azi.

Mare ar fi regele Carol dacă am putea spune că lui îi datorește România independența și că el a fost în fruntea mișcării democratice care a rezolvat problemele vitale ale societății românești din zilele lui. Când însă știut este că la independență a fost dus de Ion Brătianu, că se temea la 1877 să ia armele împotriva Turciei, că a încins coroana de oțel numai fiindcă a avut înțelepciunea în cele din urmă să se supuie stăruințelor sfetnicilor săi, este greu să apari ca autorul independenței, oricât de mult ai încerca mai târziu să cercetezi adevărul istoric în memorii cu iscusinți ticluite. Iar când aproape 50 de ani ai lăsat ca nici una din problemele mari interne să nu primească o serioasă dezlegare, afară poate de chestia financiară și de unele lucrări publice, chestia administrativă să se mărginească la diferite încercări nereușite de organizare, chestia școlară să ne poată ridica mai sus de ultima treaptă pe scara analfabetismului

europăean, chestia agrară - cea mai însemnată - să rămână nerezolvată sub un regim de răzcoale periodice și în mijlocul multor avertismente sângeroase, când, în fine, ai stat pururea împotriva mișcării democratice și, abia în ultimul an al domniei tale și s-a putut smulge consimțământul pentru o lărgire a dreptului de vot, nu se poate spune că a fost un om superior și un rege mare.

S-au făcut adesea comparații între domnia regelui Carol și domnia lui Cuza. Nu voi încerca să stabilesc nici un fel de paralele între valoarea morală a unuia și a celuilalt. Dar, incontestabil că mai mari au fost problemele ce și-au găsit deslegare în scurta domnie a lui Vodă Cuza, decât toate câte le-a putut rezolva domnia lui Carol I în 48 de ani și, incontestabil, că Alexandru Ion I, prin pornirile generoase ale sufletului său și prin larga înțelegere a marilor aspirațiuni naționale din vremea lui, a știut să se identifice mai de aproape cu Unirea, secularizarea și împroprietărirea, decât a știut Carol de Hohenzollern Sigmaringen să-și lege numele de neatârănarea țării și de toată opera de organizare și consolidare a tânărului regat dunărean.

Fără îndoială, ar fi nedrept să negăm că sub domnia lui Carol I România a făcut mult progres. E destul să asemuim starea țării din 1866 cu cea din 1914, pentru ca să vedem cât de mare a fost calea străbătută. Dar curios este că ceea ce s-a făcut, nu numai că nu s-a făcut din imboldul, dar se poate spune că s-a făcut împotriva regelui Carol. Organizarea economică pe baze naționale a țării a combătut-o fiindcă, în loc să vadă într-însa una din temeliile așezământului nostru de stat, a văzut un instrument de putere în mâinile unui partid, a cărui supremație îi încurca micile socoteli. Revizuirea legii

tocmelilor agricole, chiar anodina Casă Rurală, le-a împiedicat întâi, și le-a întârziat pe urmă. Nici măcar dezvoltarea învățământului primar nu a avut în el un apărător înflăcărat, sau un protector convins. Ceea ce este și mai ciudat, pare că s-ar fi desinteresat de toate chestiile interne și el, căruia îi plăcea atâta să fie arbitru situațiilor și să dicteze tuturor, ar fi fost cuprins de scrupule constituționale, când era vorba de a-și executa influența în favoarea îndeplinirii vreunei reforme cerute de nevoile reale ale țării. Se poate oare crede că, dacă ar fi vrut și ar fi stăruit, din atâția oameni care se plecau înaintea lui și îi executau în politica externă până și ultimele capricii, nu s-ar fi găsit câțiva care să-i asculte povața, când ar fi fost vorba să renunțe la experiențele administrative și să pună odată bazele unei organizații descentralizate și moderne a administrațiunii noastre?

Dar strania nepăsare apare și mai inexplicabilă în chestiunile militare. Până după 1877 s-a interesat îndeaproape de armată, de atunci încoace acest om care era militar din fire și prin educație, care afecta cel mai viu interes pentru toate chestiunile ostășești, care prin Constituție era șeful suprem al armatei, s-a desinteresat complet de starea ei. Se petreceau în sânul ei scene regretabile, se încuiba un spirit nenorocit, cuvântul lui ar fi putut stârpi toate relele, ar fi putut vindeca multe din neajunsuri; dânsul refuza totuși să intervie, lăsa lucrurile să meargă în voia lor, ba parcă se și supăra împotriva celor ce veneau să-i ceară sprijinul și să-i semnaleze răul.[...] România nu-i datorește deci "marelui Căpitan" nici progresele sale militare.

De altfel, cine vrea să înțeleagă psihologia regelui și lipsa de orizont a concepțiilor sale, nu are decât să

privească Castelul Peleş. În loc să-l înalțe pe un loc deschis, l-a așezat într-o vale nu cu totul fără orizont, dar cu orizont restrâns. Culmilor care oferă priveliști întinse - și ce culmi putea găsi la câțiva metri abia! - le-a preferat o poziție dosnică și desimea brazilor, iar ferestrelor mari, care lasă să pătrundă din belșug razele soarelui atotstăpânitor, le-a preferat vitraliile cu tonalități misterioase și coridoarele veșnic întunecoase, ce dau Peleşului un aspect medieval și o înăbușitoare tristețe. Cine a spus că o casă este oglindă sufletului celui care a clădit-o nu s-a înșelat. Îi plăcea mai mult întunericul decât lumina, mediocritatea decât adevărata măreție. Toată mentalitatea regelui Carol e exteriorizată în Castelul de pe poalele Bucegilor.

Fără măreție ne apare el și în mijloacele, nu numai în concepțiile sale. Dacă îl urmărim de-a lungul întregii sale domnii, nu îl vom găsi întrebuițând mijloace mari. Niciodată nu primea lupta în față, căuta întotdeauna să atace din flanc sau pe la spate. Și, de altfel, dacă voiai să-l dezarmezi, trebuia să-l lovești cu hotărâre și pe față, îndată dădea înapoi. În genere era o fire mai mult sperioasă. Prin intimidare erai sigur că-l poți paraliza în acțiunile lui, chiar în acelea mai mult și mai cu artă prăgătite. Oamenii noștri politici cunoșteau această slăbiciune și adesea au întrebuițat amenințarea împotriva lui ca să poată reuși în combinațiile lor. Faimoasele manifestații la Palat, prin care fiecare partid își notifica voința de a răsturna adversarul și de a veni la putere, erau obiceiuri deplorabile într-un stat constituțional, isvorâte însă din convingerea dobândită de lumea noastră politică că numai prin amenințări se poate smulge ceva și, ciudat lucru, deși procedeul era învechit,

reuşea mereu cu o matematică preciziune. În limbaj vulgar acest adevărat principiu de politică internă se sintetiza în formula: "Neamțul ştie de frică"!

De altfel în această frică a regelui Carol intra şi un oarecare calcul. El era preocupat ca evenimentele să-i dea neîncetat dreptate şi, aşa fiind, îşi stabilea socotelile în aşa fel, încât orice s-ar întâmpla să se poată pe urmă spune că aceasta a fost părerea lui. Avea o predilecţie deosebită pentru jumătăţi de măsură. Se complăcea în mediocrităţile ce asigurau limite şi fugea înspăimântat de soluţiile hotărâtoare ce pot da gloria adevărată, dar pot şi compromite. Cheltuia adevărate tezaure de dibăcie ca la fiecare moment să poată, după împrejurări, susţine cu o egală îndreptăţire şi una şi alta, iar orice s-ar întâmpla să aibă la spate pregătită o porţiţă de scăpare.

De aceea nu-l veţi găsi niciodată nici afirmând, dar nici negând cu tărie un lucru. În toate atitudinile lui era ceva sibilic. Pe oameni nu căuta nici să-i convingă, nici să-i învingă. Metoda lui favorită în raporturile cu oamenii era să speculeze slăbiciunile lor, şi le specula cu o măiestrie împinsă până la voluptate. N-a avut plăcere mai mare decât să-i aducă pe duşmanii lui împlânziţi, dezarmaţi la picioarele tronului. Pe Candiano Popescu, care la 1870 făcuse revoluţia de la Ploieşti împotriva lui, nu numai că nu l-a izgonit din armată sau l-a persecutat, ci, dimpotrivă, n-a avut astâmpăr până nu l-a făcut aghiotant regal şi până ce nu a avut într-însul un slujitor plecat. Tot astfel a procedat şi cu Gheorghe Bibescu, cel mai dârz dintre beizadele care, căsătorit cu o principesă Caraman Chimay venise în ţară ca pretendent la domnie. I-a făcut o curte stăruitoare şi n-a avut răgaz decât în ziua în care îndrăzneţul fecior de domn, renunţând la ambiţiile

lui, a capitulat înaintea dinastiei străine puternic consolidate prin fericita domnie a lui Carol I.

Ca să ajungă la astfel de scopuri era în stare să ierte și să uite totul. De altminteri trebuie să recunoaștem că nu era nici rău, nici răzbunător. Ar fi poate exagerat să spunem că era bun, fiindcă o bunătate activă, bunătate care să radieze în jurul lui și prin el nu avea, dar era prea socotit în toate ca să nu priceapă inanitatea răutății și prea profund egoist ca bunătatea lui să nu se confunde cu o dulce indiferență. La această școală însă de câștigare a oamenilor prin specularea slăbiciunilor și prin coruperea lor morală, regele Carol și-a adus lui serviciu mai mult aparente, iar țării i-a adus un adevărat rău. Într-o epocă unde era nevoie de caractere și într-o țară care prin trecutul ei era predispusă să nu vadă înflorind prea multe, regele Carol, prin micile sale abilități, a contribuit puternic la demoralizarea lumii noastre politice și la pervertirea caracterelor în genere.

De bună seamă aceasta nu trebuie să ne mire din partea unui om care, analizat mai adânc, apare plin de meschinării. Meschin în cheștiile de bani, meschin în preocupările lui, meschin în ambițiile lui. În cheștiile de bani n-am putea spune că era chiar sgârțit, dar fără îndoială că nu era nici darnic în adevăratul înțeles al cuvântului. Dădea, fiindcă credea că e datoria lui să dea, dar dădea fără îndemnul sufletesc ce pornește dintr-un larg umanitarism și, când dădea, dădea cu parcimonie. De câte ori putea să nu dea era fericit. Raporturile lui bănești cu regele Ferdinand și cu regina Maria erau tipice: i-a lăsat veșnic să se zbată cu ridicole greutăți financiare, cu o numeroasă și costisitoare familie, când ar fi putut să le asigure traiul cuvenit, mărindu-le subvenția sa numai cu

câteva zeci de mii de lei în plus. Două excepții a făcut însă: Fundația Carol și testamentul lui. Dar amândouă erau, să nu o uităm, menite să-i asigure gloria și, cu toate acestea, Fundația a făcut-o treptat, bucățică cu bucățică, cu multă socoteală și uneori cu exagerate economii, iar generozitatea într-adevăr regească a testamentului aducea memoriei sale o recunoștință veșnică și nu putea supăra decât pe moștenitorul său, pe care de fapt nu-l iubea.

Nici preocupările lui nu erau mai generoase. Ceea ce îl muncea era grija micii sale glorii. Era în această privință de o gelozie neascunsă și împingea lucrurile până la o ineleganță surprinzătoare la un om de originea și situația sa. Purtarea lui față de memoria lui Cuza a fost o mărturie convingătoare a acestei meschinării sufletești. Este ușor de înțeles că atâta timp cât Vodă Cuza, sau măcar fiii săi au trăit, să fi avut față de ei o atitudine de rezervă și chiar de ostilitate. Ei puteau la un moment dat să constitue un pericol pentru dinastia lui și, prin urmare, era firesc ca în acest timp să fi evitat a înțeți tot ce ar fi putut redeștepta amintirea lui Cuza sau tot ceea ce ar fi putut contribui la slăvirea numelui său; dar după ce acesta murise, după ce neamul său se stinsese, ar fi putut fără pericol pentru el și pentru dinastia sa, să se arate mărinimos față de memoria predecesorului său. Cu toate acestea, preocupat parcă de umbra ce domnia lui Cuza i-ar fi putut-o face propriei sale domnii, a căutat să înăbușe orice reamintea acea epocă. Când Doamna Elena Cuza a murit, n-a trimis pe regele Ferdinand la înmormântare și când s-au împlinit 50 de ani de la Unire cu greu, și după multe stăruințe, a consimțit ca Principele Carol să depună o coroană la Ruginoasa. Cu Brătienii, aceiași meschinărie. Succesele lor politice i se păreau că

întunecă gloria lui, și salvarea acestei glorii îl îngrijea mai mult decât foloasele ce țara putea trage de pe urma faptelor acestor oameni de stat.

În genere, mintea lui nu era frământată de chestii mari, ci de mici abilități, de calcule meschine de divizare a partidelor, de învrăjbire a oamenilor politici, din care el să poată profita, dominând și pe unii și pe alții, mereu deasupra tuturor.

Dar unde meschinăria lui se poate vedea și mai bine este în nespusa lui vanitate. Ținea la onoruri, la decorații mai mult ca la orice. Măgulindu-i vanitatea, obțineai multe de la el. Niciodată n-a fost mai fericit decât atunci când a primit bastonul de mareșal al armatei germane. Nu-și putea ascunde fericirea și s-a fotografiat cu el, era de o bucurie copilărească. Citindu-i memoriile, vom vedea ce evenimente au fost însemnate în viața lui: zilele în care a primit Vulturul Negru de Prusia sau faimoasa Toison d'Or austriacă. Parcă ar fi câștigat cine știe ce bătălie! O recepție strălucită la vreo curte lua în ochii lui proporțiile unui succes național, în loc ca aceste omagii să-i pară firești, ele îl uimeau și îl încântau. Ai fi zis că n-a visat niciodată atâtea onoruri și atâtea splendoare. În contactul cu cei mari, regele României păstrase mentalitatea micului principe de Sigmaringen, care niciodată nu s-a putut ridica până la disprețul ierarhiilor sau vanităților omenești.

Dar atunci cum se explică că un om în definitiv mediocru să fi reușit să se impuie lumii noastre politice și să fi fost atâtea vreme arbitru ei necontestat? Fiindcă regele Carol dacă era mediocru, în mediocritate atinsese perfecția și, de fapt fiindcă el avea tocmai însușirile care nouă românilor ne lipseau, devenea astfel pentru noi un

compliment indispensabil. Că atinsese perfecția în mediocritate ne-o arată faptul că nimeni mai bine decât el nu știa să mânuiască alternanța partidelor, să speculeze slăbiciunile omeneshi și să dividă ca să domnească. În acest joc fără rezultate hotărâtoare pentru țară, fără perspective cu adevărat mari, regele Carol era neîntrecut, iar oamenilor care se obișnuiseră a-și restrânge orizontul după el, dânsul trebuia să le apară mare, cu atât mai mult cu cât, stând întotdeauna la distanță și având darul de a impune autoritate, proporțiile personalității lui creșteau proporțional. Iar însușirile ce nouă ne lipseau, pe acelea el într-adevăr le avea, și le avea cu prisosință.

Într-o țară care n-avea noțiunea timpului, regele Carol aducea simțul exactității matematice. Pentru nimic în lume nu ar fi intrat la deschiderea Parlamentului în sala de ședință la 12 și un minut. Când suna 12, el și intra pe poartă. Într-o țară de aproximație în toate, el a adus conștiinciozitatea impusă până la meticulozitatea germană. Într-o țară de zvâcnituri, de entuziasm violent și de descurajare pripită, sau cel puțin de rapidă plictiseală el a adus o stăruință nezdruincată, liniștită și regulată ca bătăile numeroaselor orologii ce umpleau apartamentele sale. Într-o țară plină de nerăbdare și de neastâmpăr, el a adus răbdarea care știe să pregătească și astâmpărul care știe să-și menție pururea seninătatea.

Într-o țară cu moravuri destul de ușoare în care divorțurile înfloreau și aventurile amoroase stăpâneau viața socială, el ne-a adus pilda unor virtuți domestice de o neobișnuită puritate. Se poate spune că femeile n-au jucat nici un rol în viața lui, câteva au pretins mai târziu că i-ar fi obținut favorurile în tinerețe, dar nu se știe dacă ele nu s-au lăudat. În memoriile lui reamintește cu drag

anume serbări pe la Măgurele și lasă să se înțeleagă că frumusețile Bucureștiului îl cam asediau prin saloanele D-nei Otteleșeanu. Dar nu i s-a putut stabili nici o legătură serioasă și, în orice caz, nu s-a cunoscut nici o femeie care a exercitat vreodată vreo influență asupra lui. Privită în genere, viața sa intimă avea ceva monahal.

Pe de altă parte, într-o țară cu mentalitate orientală, el a adus un spirit occidental în vremea tocmai când acea țară se străduia să se avânte în marea vâltoare a civilizațiunei occidentale. Nu este vorba că, pe la sfârșit, atmosfera de bizantinism a țării l-a influențat și pe el, ci că a avut tăria să rămână întotdeauna occidental și să nu ne împrumute orientalismul decât în unele forme. În rezumat, l-am contaminat prea puțin.

Și în fine, într-o țară care, din cauza vicisitudinilor ei istorice, nu era obișnuită cu planuri dinainte făcute și bine definite, el a venit urmărind un scop precis, a făcut un program și l-a îndeplinit întocmai. Că acest program era mai mult un program personal decât un program național, aceasta este o altă chestiune, dar că a fost un program și că s-a îndeplinit, aceasta nimeni n-o poate nega.

Cu ce scopuri a venit el în Principatele Dunărene? Cu scopul să curme luptele pământene pentru domnie, acesta era rostul dinastiei străine. De aceea făcuse țara apel la el. Și-a propus, deci, să îndeplinească această chemare pe de-a întregul, și o clipă nu s-a depărtat de la această lozincă. Ca să curmi luptele lăuntrice trebuia stârpit regimul favoriților și să fie ținute în frâu pornirile unei boierimi învechite în ambiții și în rele. N-a avut deci nici favoriți, nici favorite, nici măcar prieteni. Nu numai că nici o femeie nu a putut să-i câștige dragostea, dar nici

un român nu s-a putut intitula prietenul lui. Când unii, ca Iorgu Filipescu sau Iancu Kalinderu, și-au făcut în această privință vreo iluzie, el s-a însărcinat până în ultima clipă să le-o risipească și să se poarte cu ei în așa fel încât toată lumea să fie încredințată că aceștia puteau fi slujitori sau instrumentele lui folositoare, dar prietenii lui, niciodată. Afară de sfetnicii săi constituționali nu onora pe nici un român, nici cu confidențele și nici cu solicitarea sfaturilor lui.

Cu boierimea noastră avea raporturi bune, dar îi trata pe toți de sus. În 50 de ani a călcat pragul puținor case și ceea ce ceilalți suverani obișnuiau să facă în mod curent, Carol I n-o făcea decât excepțional, sau de cele mai multe ori nu o făcea deloc.

Al doilea punct al programului său era să întemeieze o dinastie. Să privim faptele sub această prismă și vom înțelege atunci multe, care ar părea neînțelese. Sprijinul pe care l-a dat neîncetat proprietății mari, și l-a dat nu atât dintr-un instinct de conservatism explicabil la un principe de viță domnitoare, cât din grija de a asigura tinerei sale dinastii sprijinul clasei conducătoare. Regele Carol s-a temut întotdeauna că dacă va lua puterea din mâinile acestei clase din fire dinastică, pentru a o trece în mâinile țărănimii încă fără o lămurită directivă politică, va dărâma unul din reazimele dinastiei române, fără a-i fi asigurat altul mai puternic. Și de aceea s-a desinteresat de soarta țărănimii. Din toate argumentele care i s-au prezentat pentru susținerea reformei electorale, singurul care l-a impresionat a fost acesta: "Nu e bine, Sire, să lăsați o problemă așa grea nerezolvată succesorului vostru, aveți datoria să-i transmiteți Coroana fără greutatea unei asemenea

chestiuni nedeslegate". De îndată ce reforma electorală s-a prezentat sub forma unei necesități dinastice, a consimțit la înfăptuirea ei.

De Brătieni s-a temut fiindcă însăși aparențele unei dinastii civile turburau grijile sale pentru dinastia regală. Uza partidele ca nu cumva dinastia să ajungă la discreția lor. De altfel, dacă analizăm toate problemele vom observa că dacă nu aveau vreo legătură directă cu soarta dinastiei, prea puțin îi păsa de ele. Și totuși - ciudată contradicție - n-a făcut nimic din ceea ce ar fi trebuit să facă, pentru ca într-adevăr să întărească dinastia. Pe Principele Ferdinand l-a îndepărtat sistematic de la treburile publice, nu l-a inițiat la nimic, era gelos de puterea lui, nu vroia s-o împărtășească cu nimeni și, cu moștenitorul său, mai puțin decât cu oricine. Șe știe că este o tradiție în neamul Hohenzollern ca domnitorii să fie în rele raporturi cu moștenitorii lor. Regele Carol nu s-a abătut de la această tradiție familiară. Nu avea nici o afecțiune pentru Principele Ferdinand, îl tiraniza cât putea și îl umilea mai mult decât trebuia. Dar nici de Principele Carol pe care pretindea că-l iubește - mai puțin totuși decât pe Principele Nicolae, incontestabil nepotul său răsfățat - nu s-a ocupat de fel. A neglijat complet instrucția și educația lui, ca și cum ar fi vrut să lase României urmași cu totul nepregătiți spre a-i lua succesiunea.

Al treilea punct al programului a fost să fie cu adevărat un Principe constituțional. Că s-a căsnit să fie, că formele le-a respectat întocmai, este neîndoielnic, că a fost într-adevăr un rege strict constituțional, este dubios. Mai întâi este mai presus de orice discuție că, în ce privește politica internă, regele Carol depășise

atribuțiunile lui constituționale. Acaparase în mâinile lui toată conducerea diplomației noastre. În ultimii 30 de ani, afară de rare excepții, miniștrii lui de externe au fost sau instrumentele docile ale uneltirilor lui, sau de-a dreptul conducători fictivi ai unei politici de palat diriguită. [...]

De asemenea și în politica internă dacă regele Carol a ieșit din rolul de suveran strict constituțional și a ajuns cunoscutul arbitru atotputernic al vieții noastre dinăuntru, nu era atât din setea lui de guvernământ. Cu firea lui timorată, cu respectul său pentru forme, ar fi cedat repede în fața unei rezistențe mai dârze a politicienilor noștri și, de fapt, când a găsit în calea lui un om sau un partid hotărât, a dat înapoi fără greutate și fără multă întârziere. Nenorocirea a fost însă că de la moartea lui Ion Brătianu, care știuse să-i ție piept, n-a mai întâlnit în drumul său decât oameni de mâna a doua, tineri fără situații bine întărite, sau lingușitori de rând și că astfel, el a tot întrecut limitele atribuțiilor sale formale. Aceasta nu a fost spre binele țării, fiindcă regele Carol, fiind arbitrul situației și grija lui fiind tocmai să împace pentru considerațiuni monarhice toate curente, viața publică a României a intrat într-o perioadă de lăncezeală, problemele vitale au fost sau amânate, sau aparent rezolvate, pierzându-se astfel ani întregi, care sub un regim de reală luptă politică ar fi putut să fie ani de înfăptuiri rodnice și de progres efectiv.

Al patrulea punct al programului regal era să asigure Germaniei, patriei lui de origine, un puternic reazim la porțile Orientului european. Mai e o îndoială asupra felului cum regele Carol a îndeplinit acest punct? Până la sfârșitul zilelor lui, dânsul s-a socotit întâi un principe german și pe urmă Regele României. Ideea că

primind Coroana României renunțase la patria lui de origine este o idee care n-a străbătut nici o clipă mintea lui. În concepția sa el venise la gurile Dunării ca să slujească cinstit și cu credință noua sa patrie și să lege destinele ei de destinele patriei sale germane. Dacă aceste două interese le putea concilia, cu atât mai bine, dacă nu, pentru dânsul multă nedumirire nu încăpea, patria germană trebuia să primeze.[...]

Și, în fine, ultimul punct al programului său era să ridice între Carpați și Dunăre un stat modern după modelul german. Sistemul nostru censitar îi convenea regelui Carol cu strigătoarele lui neajunsuri care nu-l supărau fiindcă era sistemul Prusiei. Printre oamenii noștri politici el prefera oamenii cu concepții mari sau de reale însușiri pe vreun Vasile Lascăr, sau pe vreun Nenițescu, sau pe vreun Antipa oarecare, fiindcă îi înfățișau proiecte de legi copiate din Germania sau fiindcă îi făceau sistematic apologia germanismului. Dacă n-a putut germaniza mai mult viața noastră, n-a fost vina lui. Tot ce a putut a făcut, s-a slujit de Sturdza împotriva partidului liberal însuflețit de un spirit democratic potrivnic oricărei organizări militare autocratice germane, și-a asigurat în rândurile conservatoare președinți de consiliu docili, ca G. G. Cantacuzino și Titu Maiorescu. [...]

Și totuși, dacă cântărim calitățile și defectele acestui rege, dacă punem în cumpănă ce ne-a dat și ce nu ne-a dat, nu putem nega că, în lipsa unei domnii cu adevărat mari, el ne-a asigurat totuși o domnie folositoare. Lui îi datorăm în primul rând prestigiul Regatului, un capital politic acumulat în mare parte prin mândria și vanitatea lui, dar care în ceasurile hotărâtoare ale frământărilor

pentru unitatea națională ne-a fost de un ajutor prețios. Lui îi datorăm continuitatea, condiția esențială a oricărei opere constructive. Dacă n-ar fi fost decât prin lungimea domniei sale, și încă într-o societate care nu era obișnuită cu sforțări mari îndelungate, el ne-a chezășuit puțința unei munci pașnice de o jumătate de veac, o muncă cu lipsurile, cu scăderile ei, o muncă care ar fi putut fi mai temeinică, mai mănoasă, dar care a fost o muncă rodnică, o muncă cum s-au putut desfășura puține în cursul vitregei noastre istorii naționale. Chiar dacă, de fapt, sub domnia lui, carul statului a fost dus de alții, când s-a nimerit să fie oameni mari a mers bine, când l-au condus politicieni mai neîndemânateci a stat pe loc, s-a înămolit. Pe regele Carol însă l-au călăuzit intenții curate, un sincer dor de bine și o nobilă concepție a datoriei sale către poporul românesc.

Pentru toate aceste motive, pentru relele de care ne-a ferit, dacă nu pentru însușirile superioare pe care le-a avut, să-i păstrăm amintirea cu recunoștința pe care un neam care se respectă o datorează unor servicii îndelungate, izvorâte dintr-o conștiință cinstită și dintr-un cuget înalt. Dar să nu ni se ceară admirațiune, aceea este rezervată Regilor mari și, nici prin faptele, nici prin persoana lui, n-a fost mare și cu adevărat glorios, Carol I de Hohenzollern Sigmaringen, primul și ultimul Rege al României mici. Nu cred că istoria nepărtinitoare să poată spune altceva despre el.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.I, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag.95-106

Regina Elisabeta

Monotonia iernii 1915-1916 a fost întreruptă de moartea reginei Elisabeta. Bătrâna regină avea de mult obiceiul să trăiască în apartamente înghețate, regimul acesta omorând deja cu doi ani înainte pe cea mai veche și cea mai credincioasă din doamnele ei de onoare, pe Dna Zoe Bengescu. Acuma trebuia să cadă ea însăși victimă maniei sale nenorocite. Pe la începutul lui februarie a contractat o gripă. Peste puțin gripa a degenerat în congestie pulmonară și, în zorii zilei de 18 Februarie (stil vechi), o zi mohorâtă și cețoasă de iarnă, tovarășa vieții regelui Carol I și-a dat obștescul sfârșit. În jurul ei, regele Ferdinand, regina Maria, copiii și câțiva servitori credincioși. Rudele ei, chemate în grabă, nu au putut veni la timp ca să-i închidă ochii.

Când am intrat în modesta cameră de culcare pe care regina Elisabeta și-o alesese sus în Palatul Regal, aproape sub acoperiș, nu trecuse nici o jumătate de oră de când murise. Era în pat, neschimbată, legată numai sub fâlci, ca să i se închidă gura contractată încă de spasmul morții. Un preot ortodox citea rugăciunile la căpătâiul acestei protestante. Am avut o groaznică impresie de părăsire și de singurătate, această femeie părăsea singură pământul pe care fusese regină, singură de tot, ca cea mai desmoștenită dintre muritoare. Fără bărbat, fără copii, fără preoții legii ei, departe de rudele, de țara ei. Da, departe de țara ei, căci de când tunurile bubuiau dincolo de granițele germane, tot sângele german al acestei fiice a

Rhinului se răscolise într-însa. Din toate adâncurile firii și ale sufletului ei se ridica germanca care striga răzbunare și izbândă pentru neamul ei înconjurat de dușmani. Parcă șirul de Principi de Wied, care [...], vegheaseră de-a lungul fluviului național și apăraseră hotarele germanismului, parcă ei toți, sculați din mormintele lor, vorbeau și simțeau prin bătrâna pe care o soartă ciudată o desrădăcinase dintre ai săi pentru a-i așeza pe cap coroana unei Româniî îndepărtate.

Această coroană o purtase mai bine de 40 de ani cu toată cinstea pentru țara ce i-o încredințase, și cu toate aparențele unei bune românce, și totuși, când patria strămoșilor ei a fost în primejdie, acolo s-au îndreptat toate gândurile și toate speranțele reginei de pe malurile dunărene. Deodată s-a adevărit pentru toți că această coroană fusese un simplu incident în viața acestei femei, care de altminteri disprețuia măririle lumești, și că, aproape o jumătate de veac de viațuire printre noi, de amintiri, de prietenii, de legături, de muncă, de bucurii, de suferințe, de devotament și de onoruri, nu fuseseră în stare să schimbe un suflet rămas străin, un suflet până la capăt german și numai german. De altminteri, regina Elisabeta avea ea însăși conștiința singurătății ei tragice. Cât timp trăise regele, a cărui soartă o împărtășise având un reazim în viață, se socotise datorare să asculte poruncile inimii ei și să lupte cu tot focul naturii sale entuziaste pentru a împiedeca România de a intra în război împotriva Puterilor Centrale. De când Carol I își dormea sub lespede de la Argeș somnul de veci, renunțase și la această luptă. Din vreme în vreme câte o povață sfioasă, dată în treacăt regelui Ferdinand, și atâta tot. Acuma se simțea singură și străină în mijlocul

poporului peste care domnise, precum și în patria scumpă a sufletului ei. [...].

Aici, instinctul ei îi spunea că se petrec mari lucruri, pentru care sufletul ei nu era pregătit, pe care mintea ei nu le pricepea. Înțelegea că România zilelor ei dispărea, că alta nouă se înălța pe ruinele ei, o Românie a altor oameni și a altor credinți. În lumea aceasta i se părea că este o rămășiță fără rost a vremurilor duse, mândria ei suferea de această supraviețuire, simțul ei estetic era jignit de acest anacronism, o îndemna să plece mai repede dintr-o lume în care nu mai avea ce căuta. Și simțămintele ei creștinești, credința ei într-o viață viitoare și în fericirile ei, o făceau să privească moartea fără teamă, cu o seninătate împinsă aproape până la voluptate. Ai fi zis că nici nu mai trăiește printre vii, că pe jumătate s-a rupt de viața pământească. Nu-i mai plăcea să stea decât la Curtea de Argeș, să rămână ceasuri întregi lângă mormântul regelui, pe lespezile înseși sub care știa că va odihni și ea.

Cu vreo două săptămâni înainte de-a muri am fost în audiență la dânsa. M-a izbit insistența cu care mi-a vorbit de moarte, de fericirea cu care așteapta trecerea ei în lumea cea de veci, iar când, în ajunul morții, doctorii se căzneau să o smulgă din ghearele ei, ea spunea neconținut: “De ce nu mă lăsați să mor, nu vedeți că pe lumea acesta nu mai am nici loc, nici rost!?” Și astfel, soarta va fi voit ca prima regină, ca și primul rege al României, să fie deopotrivă de singuri în splendoarea fastului lor regal. El, părăsit de o țară unde prin munca răbdătoare a unei jumătăți de veac își închipuise că pusese stăpânire. Ea, străină într-o țară și într-o lume de care nimic nu o mai lega.

Cu toate acestea, am fi nedrepti față de memoria reginei Elisabeta dacă am judeca-o regină numai după sentimentele ei germane și dacă am judeca femeia numai după manifestările ultimilor ei ani. Ca regină, Elisabeta de Wied, și-a îndeplinit datoriile către patria ei adoptivă, iar în politică nu s-a amestecat niciodată. Fie din nepricepere, fie din nepăsare, fie de teama soțului ei, căruia nu-i plăcea să împartă cu nimeni puterea. Fapt este că prin atitudinea ei rezervată a scutit coroana română de spectacolul pe care atâtea curți le-au oferit și anume a lipsei de unitate de vedere, a ciocnirii de influențe contradictorii în sânul însuși al palatului regal.

O singură dată în patruzeci și cinci de ani influența ei s-a exercitat, altfel în chipul cel mai funest, când a voit să însoare pe principele Ferdinand cu Dra Văcărescu. Proiectul era absurd, în contradicție vădită cu rostul însuși la noi al unei dinastii străine. Suverana a plătit dealtminteri scump această unică incursiune în domeniul politicii, enunțarea însăși a unui atare proiect a stârnit în toate cercurile și în toate partidele o furtună de protestări. Căsătoria a fost împiedicată și regele, cumplit în asemenea împrejurări, a trimis-o la Neuwied, ca printr-un exil de peste doi ani să se pocăiască de greșeala ei și de încurcăturile pe care le pricinuisă.

În schimb, de toate atribuțiunile firești ale unei regine s-a ocupat nu numai dintr-un simțământ de datorie, dar cu inimă și cu pasiune. Operele de binefacere nu au avut o protectoare mai devotată, nu a fost suferință omenească spre care să nu se încline compătimirea și sprijinul ei. Nobilimea scăpătată, surorile de caritate, spitalurile, orfanii, văduvele, infirmii, tuberculoșii, orbii, peste toți s-a întins cu o regală dărnicie nesfârșita ei

caritate. Față de răniți și-a făcut datoria la 1877 mai presus de orice laudă, a reușit chiar să-și asigure în popor o reală popularitate, care făcea din porecla "Mama Regină" mai mult decât un nume izvorât din retorica oficială, sau din lingușirea curtezanilor. Dorința ei de alinare a durerilor ce le vedea în jur împingea sufletul ei nobil să nu cunoască nici hotare, nici măsură. Era în stare să dea tot ce avea și ce nu avea, nu o dată oameni fără scrupule au abuzat de acest exces de bunătate pentru a îi exploata fără rușine naivitatea și generozitatea.

De asemenea, literile și artele române au găsit pururea sprijin în regina Elisabeta, saloanele ei la București, ca și la Sinaia, erau neîncetat pline de artiști bătrâni, tineri talentați și netaientați, pe care îi proteja și îi ajuta. Numărul bisericilor ce au beneficiat de stipendiile ei a fost infinit. În cea mai mare parte ei i se datorează dezvoltarea talentului lui George Enescu, de îndată ce a descoperit neobișnuitele sale daruri muzicale, nu numai că l-a trimis în străinătate și că a vegheat să nu ducă lipsuri, dar l-a adoptat ca un fel de copil al casei. La Peleş, ca și la București, Enescu avea odaia lui, când venea era o sărbătoare. Îl încuraja, îl răsfăța, îl admira.

Dealtfel, față de toate manifestațiunile artistice, avea aceeași vie solitudine. Nu se poate spune că a protejat vreuna în dauna celorlalte, poate că literatura era cea pentru care a făcut mai puțin. Învățase bine românește și cu talentul pe care îl avea pentru limbile străine, i-a fost repede ușor să vorbească limba noastră foarte bine și aproape fără de accent. Literatura nu o cunoștea toată, o prietenie intimă cu Vasile Alecsandri îi dezvăluise toate tainele poeziei noastre populare, însă după moartea lui Alecsandri a pierdut contactul cu

literatura noastră mai nouă. O vreme, Maiorescu mai întreținea legăturile între Carmen Sylva și confracții ei români, și dânsul domnea însă de câțva timp în mijlocul unui cenaclu restrâns și cam special. Cei inițiați afirmau că dacă între regină și Eminescu nu a fost mai multă simpatie, vina trebuie căutată în firea ciudată a marelui nostru cugetător-poet, decât în reaua voință sau în lipsa de interes a suveranei. Ultimii noștri poeți și prozatori au urcat rar și întâmplător scările palatului, dar putem oare învinui pe regina Elisabeta de-a nu se mai fi simțit la bătrânețe atrasă de noile curente literare și puteam să îi cerem mai mult decât să fi dat toată prietenia ei lui Vasile Alecsandri și să fi întreținut cu Eminescu, cu Hașdeu, cu Odobescu, cu Titu Maiorescu cele mai bune raporturi?

Pictura a încurajat-o mult, se poate spune că pânzele nici unuia din pictorii noștri mai de seamă nu au lipsit din colecțiile ei și că arareori se făcea o expoziție în care să nu se găsească vreun tablou purtând inscripția "Cumpărat de M.S. Regina". Meritul ei era cu atât mai mare, cu cât regele Carol care, nepriceput în ale artei, disprețuind tânăra, dar atât de talentata noastră școală de pictură, desigur mai mult a împiedicat-o, decât a încurajat-o să acorde regala ei protecție unor manifestațiuni artistice ce, după părerea lui, nu meritau nici un sprijin. Cel mai de seamă pictor al României din zilele ei, Grigorescu, nu s-a putut plânge de regina Elisabeta, ea i-a fost neclintit o prietenă înțelegătoare și o admiratoare entuziastă. În vremuri în care latifundiarii României cenzitare arătau pentru artă atâta nepăsare, în care expozițiile erau pustii și un Grigorescu osândit să-și vândă operele pe câteva sute de lei, regina Elisabeta considera ca o datorie să cumpere pe prețuri, atunci

excepționale, cele mai de seamă pânze ale marelui nostru pictor și colecția ei, ieșită dintr-un amestec de sinceră admirațiune și dintr-o regească grijă de ajutoare, conține astfel, într-adevăr, cele mai bune bucăți cu care Grigorescu și-a asigurat în arta română o glorie nepieritoare.

Muzica, care poate că îi era mai dragă decât artele plastice, s-a dezvoltat la noi sub directa ei înrâurire. Concertele simfonice le-a patronat cu cel mai viu interes, cel din urmă cântăreț, ca și cea din urmă cântăreață găsea la ea o vorbă bună, o bursă pentru străinătate, sau ajutorul pentru a organiza un concert reușit. Wachman întâi, Dinicu pe urmă, erau toată ziua la dânsa, de Enescu nici nu mai vorbesc. În genere, îi plăcea să trăiască în mijlocul muzicienilor, cânta bine din pian și la orgă, în fiecare zi o dată, mai târziu și de două ori, se făcea muzică în apartamentele ei, operele lui Bach, Beethoven, Mozart, Schumann, ca și ale compozitorilor moderni germani, francezi, ruși și poloni, erau executate de ea și de cercul de artiști ce o întovăreau pretutindeni. Se poate spune că nimeni mai mult decât dânsa nu a contribuit la dezvoltarea gustului muzical în societatea românească. Neapărat felul cum și-a înțeles regina Elisabeta rolul ei de Mecena al artelor poate fi supus criticii, iubitorii de artă pot discuta gusturile și contesta preferințele ei, nemulțumiții pot susține că i-ar fi stat în putință să facă mai mult. Când o regină, însă, a știut, sub domnia ei, să fie în literatură prietena intimă a lui Alecsandri, în pictură marea admiratoare a lui Grigorescu și în muzică aproape a doua mamă pentru George Enescu, nu se poate tăgădui că față de artă și-a făcut larg și cu prisosință datoria [...].

Ca femeie, Elisabeta de Wied era fără îndoială o personalitate care merită să fie judecată în toată complexitatea manifestațiunilor ei de o viață întreagă, nu după crâmpoșe mai mult sau puțin antipatice, din rătăcirile bătrâneților sale. Dealtminteri, de ce am învinui pe regina Elisabeta de-a se fi arătat la sfârșitul vieții atât de germană prin toate simțămintele ei? Putea ea să se arate altfel decât era de fapt, adică o figură minunat reprezentativă a Germaniei [...], a Germaniei care dăduse lumii pe Goethe, pe Kant, pe Beethoven și pe Wagner, a acelei Germanii iubitoare de artă și de cultură, disprețuitoare de bani, demodat sentimentală, în goană veșnic după dreptate, înfrățire și frumos.

Cercetând cu de-amănuntul personalitatea reginei Elisabeta, vom regăsi în ea toate trăsăturile caracteristice ale acelei Germanii. Ca și aceasta, avea o nespusă poezie, și în întreaga viață a reginei era într-adevăr multă poezie! În lumea de luptă, de concurență, de ambiție, să putem întâlni o ființă pe care toate aceste frământări nu o ating, care trăiește într-o lume aparte de iluzii, de gânduri, de visuri izvorâte din imaginația ei bogată, din nevoia ei de-a idealiza totul, aceasta este de fapt adevărata poezie. Și așa a trăit regina Elisabeta. Coroană, tron, negoț, politică, curente speciale, ce a știut ea vreodată despre toate acestea? Frumos și urât, bunătate și răutate, milă și dreptate, împilare și ură, ciocniri între forțele distrugerii și năzuințele progresului, avântul sufletului omenesc către perfecția morală și perfecția estetică, aceasta stăpânea viața reginei Elisabeta, cum stăpânise Germania ce nu mai e.

La amândouă, aceeași lipsă de simț al realităților. Când regina vorbea de viața reală, nu te puteai împiedeca

să nu râzi, un copil de cinci ani ar fi dat dovadă de mai multă pricepere, de mai mult simț practic. După moartea regelui Carol era foarte îngrijorată, fiind cu desăvârșire incapabilă să-și dea seamă ce se poate face cu sumele ce le primea anual de la stat și cu marele venit pe care regele Carol îl lăsase moștenire. O vedeam des pe atunci și mereu mă întreba: "Crezi că am să am cu ce trăi?" Și nu doară că se îngrijea de ea, sau că avea gusturi luxoase. Pentru dânsa nu cheltuia nimic, îmbrăca rochiile pe care i le cumpărase slujitoarele ei și dacă nu i-ar fi reîmprospătat garderoba, ar fi umblat în zdrențe. Dar săracii ei, protejații ei, să nu cumva să piardă subsidiile pe care le primiseră în trecut. Considera că are față de toți acești desmoșteniți, obligațiunea morală să îi susție ca pe vremea regelui.

Pe lângă acestea mai avea atâtea alte planuri: îi spuneam de cantinele școlare ce funcționau atât de greu în capitală, imediat îmi spune: "Cum le pot scăpa de greutatea financiară în mijlocul cărora se sbat? De câte mii de lei ai trebuință?" Se ducea la Curtea de Argeș, primarul se plângea că orașul nu are ape, a doua zi îi dona 300.000 de lei pentru aducerea apei; sau școala de meserii din preajma mănăstirii - avea un buget restrâns și nevoi multiple: să i se întocmească lista tuturor acestor nevoi, de aici înainte o privesc pe dânsa - și așa mai încolo, pretutindeni și tot anul de-a rândul.

Noțiunea valorilor de schimb a obiectelor, tot ce constituia scheletul însuși al vieții practice, nu-i puteau intra în minte. Mărturisea cu o comică naivitate că nu știe dacă cu o mie de lei poate hrăni un om sau dacă o femeie își poate cumpăra o pereche de mănuși. Deosebirea între sute de mii și mii era cam vagă în capul ei și de aceea i le

puteai lua cu aceeași ușurință, destul ca scopul pentru care le cereai să fi fost nobil, să fi fost uman.

Pe de altă parte, aceeași exclusivă dragoste pentru preocupările intelectuale. Regina Elisabeta era cea mai înaltă expresiune a culturii, știa la perfecție mai multe limbi moderne, le vorbea cu ușurință deosebită și le știa aproape ca limba ei maternă. Studiase și limbile elenă, latină și rusă. Literatura universală nu avea taine pentru ea, cunoștea cu de-amănuntul operele tuturor autorilor și putea oricând recita mii și mii de versuri. Ajutată de o memorie admirabilă, te surprindea până la adânci bătrâneți prin multiplicitatea și eclecticismul cunoștințelor ei. O convorbire cu dânsa era o adevărată plăcere intelectuală. Dacă concepțiile ei ar fi fost mai sistematizate, dacă ar fi fost în spiritul ei critic mai multă măsură și mai puțină exuberanță în entuziasmele ei, mai puțină înverșunare în antipatii și mai cu seamă mai puțin abuz de superlative, conversația ar fi fost unică. Fiindcă era și elocventă, își exprima ideile într-o formă literară cu un vocabular de ispititoare bogăție și, dacă nu cu spirit, întotdeauna însă cu căldură și cu vervă. În muzică, pictură, sculptură, în filozofie, în istorie cunoștințele ei erau tot atât de vaste ca și în specialitatea ei, literatura. Nu vreau să discut valoarea operei ei literare, vorbesc aci de regina României, nu de Carmen Sylva. Cred totuși că nu mă înșel când afirm că minunata ei cultură întinsă, adâncă, rafinată, acea cultură care din nefericire a dispărut odată cu ea, era cu mult superioară producțiunilor ei stilistice, menite să îi supraviețuiască.

Nu neg că este multă superficialitate într-o concepție de viață bazată numai pe intelectualitate, recunosc că în timpurile noastre e anacronică [...]. Dar

dintr-însă se desprinde o atmosferă de cerebralitate și un parfum de altă dată al cărei farmec mă pătrunde și fără voie mă robește. Și acestei femei, în mentalitatea căreia greșit convențională, fără precizie, fără rezultate practice, se oglindea însă atât de bine o epocă întreagă din dezvoltarea rasei germane, îi pretindem pentru trecătoare, pentru ea neînțelese considerațiuni politice, să-și renege sângele, să-și calce în picioare credințele, concepțiile, simțămintele, idealurile nedespărțite de însăși ființa ei? Nu, pentru unitatea, armonia, pentru frumusețea acestei vieți prefer ca regina Elisabeta să nu-și fi mânjit bătrânețele cu o asemenea trădare! România Mare oricum se înfăptuia, cu și fără dânsa. Se pare, dealtminteri, că soarta a judecat tot astfel și că a socotit că regina Elisabeta, pentru tot binele pe care l-a făcut, pentru toată bunătatea pe care a revărsat-o în această lume de greșeli și de păcate, nu merita să închidă ochii sub povara unei pedepse, ci, dimpotrivă, că femeia, dacă nu regina, merita un sfârșit compătimator. Într-adevăr, soarta a răpît-o din mijlocul nostru înainte de-a fi scos nepotul ei spada împotriva Germaniei. S-a stins singură, părăsită, dar liniștită și cu conștiința împăcată. De închipuit ce ar fi fost moartea ei după intrarea în război, după înfrângeri, după jalnica retragere în Moldova, după prăbușirea Germaniei! De această tragedie sufletească cu drept Elisabeta de Wied, prima regină a României, a fost scutită.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.I, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 285-292

Regele Ferdinand

Înainte de a-i examina mai cu de-amănuntul domnia, se cade să ne întrebăm cine era omul care se urcase pe tronul României, omul pe care soarta îl chemase să conducă destinele țării într-un ceas atât de grav și hotărâtor al dezvoltării noastre naționale. Da, cine era Regele Ferdinand? Mulți își puneau această întrebare, fiindcă deși era de douăzeci și cinci de ani în țară, puțini oameni avuseseră prilejul să-l cunoască.

Cât timp trăise unchiul său, el se ținuse cu totul la o parte de toți și de toate. Păstrase atitudinea de rezervă absolută a unui moștenitor al tronului preocupat să nu creeze suveranului domnitor nici cea mai mică greutate. Într-adevăr, nu putea fi învinuit nici de umbra vreunei intrigi și, cu un tact admirabil, își ascunsese sistematic părerile și simpatiile. Considera că izolarea cea mai desăvârșită era datoria unui principe chemat să intre în scenă numai în ceasul venirii sale la domnie. Nu se ocupase decât de chestiunile militare, destul însă ca toți din jurul său să se încredințeze că le cunoștea de minune, în orice caz că le stăpânea cu mult mai bine decât regele Carol și destul ca toată lumea să poată constata laudabilele sale eforturi pentru regenerarea morală a armatei. Din păcate, în această privință, nu l-a ajutat nimeni îndeajuns, iar mai puțin ca oricine, regescul său unchi.

Această voită și corectă atitudine a Principelui Ferdinand nu împiedecase ca și în jurul său să se creeze -

ca în jurul oricui în România – inevitabila legendă, și încă ce legendă. Prost, leneș, incapabil, aplecat spre alcoolism, acestea erau epitetele ce curent se întrebuințau spre a zugrăvi pe moștenitorul regelui Carol. Și, trebuie să mărturisim că unele aparențe îndrituiau o asemenea judecată. Principele Ferdinand era de o timiditate bolnavicioasă. În public, sau cu persoane pe care nu le cunoștea bine, nu spunea un cuvânt. Mai mult, încerca să vorbească și, pe urmă, cuprins de fireasca lui sfială, abia îngăima câteva cuvinte fără rost sau fără interes. Spectacolul era penibil. Pe lângă aceasta, gesticulația sa, obiceiul său nenorocit de a se legăna când pe un picior, când pe celălalt, precum și urechile lui cam mari, dezlipite de cap, dădeau înfățișării sale fizice stângăcie și o lipsă completă de armonie și de majestate.

Și totuși, era plin de rasă. Chipul lui era frumos, trăsăturile feței de o deosebită fineță. Și avea cele mai minunate mâini aristocratice, mâini bărbătești, ce nu mi-a fost dat să văd vreodată. Bineînțeles, ca om tânăr petrecuse, viața lui nu era învăluită nici de puritatea, nici de ascetismul vieții regelui Carol cu care ne obișnuisem atât de mult, încât ajunsesem să credem că așa trebuie să fie viețile tuturor capetelor încoronate, uitând cu desăvârșire că monarhul, în aeropagul suveranilor europeni, era o excepție. Așadar, câteva aventuri imprudente pe la manevre cu țișcani - pentru a căror frumusețe sălbatecă și fină avea o predilecție specială - câteva chefuri zgomotoase pe la întruniri ofițerești și legenda era gata răspândită, puternică, de nedesrădăcinat. Nici regele Carol nu făcea nimica ca să împrăstie această nenorocită atmosferă, dimpotrivă, prin purtarea lui parcă-și făcea o plăcere în a înăbuși pornirile unui suflet din fire

timid, parcă îi convenea să dea tuturora impresia că moștenitorul său nu calcă pe urma marilor sale însușiri și a netăgăduitelor sale virtuți.

Cu totul altul era însă omul sub al cărui sceptru trebuia să se înfăptuiască visul secular al neamului românesc. Regele Ferdinand era un bărbat înzestrat cu o reală și frumoasă inteligență, avea viziunea limpede a realităților, cunoștea oamenii tot atât de bine, dacă nu și mai bine, decât regele Carol și, în orice caz, îi era cu mult superior prin însușirile sale morale, prin curățenia și noblețea sufletului său. Degeaba vom căuta la el urmele vreunei meschinării. Pe cât era unchiul său de socotit și de parcimonios, pe atât era regele Ferdinand de larg și de generos. [...] Regele Ferdinand împingea chiar până la exagerare nepăsarea preocupărilor materiale, cheltuielile lui erau ridicole și pe când în juru-i atâția zvârleau bani și atâția profitau, el parcă se și sfia să ceară modestele sume ce le alocase nevoilor sale personale. Uneori s-ar fi convenit să-și reamintească că are o familie numeroasă, că vremurile sunt tulburi, că oarecari griji, oarecari precauțiuni financiare se impun. În zadar, asemenea probleme erau străine de sufletul lui Ferdinand I. El nu putea birui disprețul profund ce acestea îi inspirau, se socotea mai presus de asemenea pofte sau lăcomii omenești. Hotărât, era din vița marilor dezinteresați.

Tot astfel sufletul lui nobil nu cunoștea nici invidia, nici gelozia. Pe el nu-l vom găsi nici îngrijit de succesele altora, nici străduindu-se să micșoreze pe unii ca să se înalțe, să-i învrăjbească pe alții ca să-i domine pe toți.

Avea oroare de intrigă și dispreț omenesc pentru răzbunare. De ură ca și de trufie, era incapabil. Măririle

pământești nici nu-l speriau, nici nu-l încântau, le considera apanajul celor născuți în purpură. Cel mult dacă vedea în ele distracțiile unei vieți care nu a fost întotdeauna veselă și care întotdeauna a fost monotună. În regele României Mari dispăruse cu desăvârșire micul principe de Sigmaringen.

Cât despre cultura lui aceasta era cu mult superioară culturii regelui Carol. Mai întâi, pe când a regelui Carol era oarecum unilaterală, a regelui Ferdinand era cât se poate de eclectică. Știa limba latină și limba elină la perfecțiune, citea toți autorii latini în mod curent și aproape pe toți clasicii elini. Vorbea și cunostea bine pe lângă limba germană și română, limba engleză și franceză și chiar cea rusească, iar în toate aceste limbi accentul lui era bun, în orice caz neasemuit mai bun decât accentul unchiului său.

Scria minunat. Discursurile sale, pe care întotdeauna le redacta singur denotau pe lângă o serioasă cultură clasică, o deosebită grijă a formei și un real talent. Nu odată, în mijlocul multor talente consfințite, cuvântările lui erau cele mai bune și într-o exprimare literară impecabilă. La inaugurarea Universității din Cluj - spre pildă - unde au luat cuvântul atâția reprezentanți autorizați ai științei și ai artei române, nici unul nu s-a putut asemui cu el. Nu era lipsit nici de darul improvizării, în cursul călătoriei triumfale prin Ardeal în 1919 ne-a uimit pe toți prin ușurința cu care răspundea celor mai diverse delegațiuni, prin expresiile fericite ce găsea pretutindeni, prin întorsătura ce știa să dea întotdeauna cugetării sale. Cunoștințele sale istorice erau temeinice, istoria noastră națională și tot ce este în legătură cu ea nu avea taine pentru el. În primăvara

anului 1915 am fost cu dânsul și cu Iorga să vizităm o bisericuță ciudată ca formă arhitectonică ce e pierdută într-un mic sat de pe domeniul de la Cocioc, la Băltești. Deasupra ușii era o pisanie veche, pe care Iorga s-a trudit s-o descifreze. Era scrisă cu chirilice vechi de tot, cu trei caturi, iar descifrarea mergea greu. La un moment dat s-a și oprit, fiindcă nu i-a putut da de rost. Regele a intervenit atunci și, cu ușurință, ceti ceea ce cel mai de seamă din istoricii noștri contemporani nu putuse tălmăci. Iorga, cu drept cuvânt, a rămas înmărmurit.

Chestiunile religioase îi plăceau. Era foarte credincios și fusese crescut în mijlocul preoților și călugărilor catolici de unde controversalele dogmatice, subtilitățile teologice, labirintul excelelor îl pasionau. Față de religia dominantă a statului nostru a păstrat, de altfel, neîncetat, ca și unchiul său, cea mai corectă și mai respectuoasă atitudine.

Iubea arta sub toate manifestările ei și avea gust artistic. Cultura lui artistică era bogată și cuprinzătoare, cunoștea cu de-amănuntul marile muzee din lume. Cu câtă durere nu mi-a vorbit adesea de minunatele colecții adunate ani de-a rândul de autocrații ruși în sălile Hermitajului la Petersburg, și distruse în câteva ceasuri cu atâta sălbăticie de furia revoluției rusești. Muzica modernă și clasică îl interesau deopotrivă. În tinerețe, rar lipsea de la reprezentațiile wagneriene din Beyreuth și, atât ca principe moștenitor, cât mai târziu, ca rege, urmărea cu drag concertele simfonice.

Se poate spune că se ținea la curent cu toate manifestațiile cugetării și geniului omenesc, citea într-una cărțile cele mai variate și literaturile cele mai diverse. Era greu să-l surprinzi necunoscând vreo chestie

privitoare la armată și nu-i scăpa nimic din ceea ce se scria despre tactica modernă, sau despre progresele militare.

Nu mai vorbesc de botanică, pentru această știință avea o adevărată pasiune. Se ocupa de ea cu patima unui savant și cu priceperea unui specialist. Se spunea de altfel că dragostea de botanică era în familia lui un obicei, un fel de manie. Și de fapt avea în această materie cunoștințe profunde, mereu aduna plante, examina vreo petală, sau despică vreun pistil. Iubirea lui de flori era atât de vie, încât nici la Iași, cele mai tragice ceasuri ale retragerii și ale pribegiei, n-a lipsit de pe masa lui de lucru o cupă cu flori, fie ele cât de modeste.

Dar desigur că trăsătura caracteristică a personalității sale era sincerul democratism. Regele Ferdinand era din fire democrat. Nu numai raționamentul său limpede îi zicea că omenirea merge spre o democratizare cât mai desăvârșită, dar forma inteligenței lui deschisă oricărei idei noi, îndrăgostită de progres și de lumină, inima lui generoasă, accesibilă planurilor umanitare, largilor concepții de dreptate omenească, totul îl mâna cu o irezistibilă putere spre marele ideal al societăților moderne. Dacă nu s-ar fi născut rege, cu siguranță s-ar fi înscris în rândurile vreunui partid de stânga. Tendințele conservatoare îi dis plăceau prin îngustimea și îl jigneau prin egoismul lor, de aceea n-a fost idee democratică, n-a fost propunere înaintată pe care regele Ferdinand să n-o fi îmbrățișat cu sinceră iubire și cu neprefăcută înflăcărare. Prin aceasta era menit să aducă neamului românesc neprețuite servicii.

Mai interesantă, poate, este o altă latură a sufletului său: puterea lui de suferință, voluptatea lui pentru

suferință. Acest om va să fie nobil întotdeauna, dar în suferința sa va reuși să fie mare. În mijlocul nenorocirilor războiului a fost admirabil, a înfruntat înfrângerile, nedreptățile, umilințele cu o tărie sufletească neobișnuită. Fără un cuvânt de învinuire, fără o clipă de descurajare, cu resemnarea creștinului ce îndură suferințele purgatoriului în speranța fericirilor raiului. Dacă soarta nu l-ar fi trecut în rândurile eroilor prin gloria operei săvârșite sub el, ar fi fost cel mai neîntrecut dintre martiri. Lupta care s-a dat în sufletul lui între simțămintele intime de german și îndatoririle lui ca rege al României, a fost cu adevărat sublimă. Când, la Consiliul de Coroană, în care s-a declarat războiul, a spus "m-am învins pe mine", nu a fost o floare de retorică, a fost expresia credincioasă a celui mai prelung și mai sguđuitor zbucium ce putea chinui un biet suflet omenesc. Simțul datoriei regulat corect al regelui Carol apare mic, banal, pe lângă simțul datoriei al regelui Ferdinand împins până la jertfa supremă, până la deplina jertfă de sine.

De altfel toată existența lui are ceva din aspectul vieții acelor care de la durere și de la sacrificiu așteaptă fericirea în lumea aceasta, și nu în cea ce va să vie. În mijlocul unei familii numeroase și vesele, plină de exuberanță, el ducea o existență retrasă, aproape de solitar. Veșnic este singur cu câinii și florile, cu cărțile, cu gândurile, cu grijile, cu durerile lui. Și trebuie mărturisit că acest om a avut un noroc extraordinar, căci a venit pe lume la 1865 ca principe, nici măcar prim născut al unei ramuri colaterale a dinastiei domnitoare din Prusia, (ce atunci nu era nici ea încă factorul precumpănitor al confederației germane), a ajuns printr-

un concurs absolut neprevăzut în afară de desfășurarea normală a împrejurărilor, întâi moștenitorul unei coroane regale și, în urmă, făuritorul unității naționale de veacuri așteptați a unui neam de 14 milioane de oameni, împrăștiat și sfâșiat de vitregia unei istorii nemiloase. Astfel se și explică de ce un bărbat cu un așa fantastic destin era, cu toate acestea, numit de toți din jurul lui "sărmanul". Niciodată nu ar fi obținut ca regina sau copiii să-i zică altfel decât "poor Papa". Și aveau dreptate. Era prea multă delicatețe de sentimente, prea multă nobleță sufletească în el, ca oricare ar fi măririle și gloriile pe care soarta le-ar fi revărsat peste capul lui, el să poată fi pe lumea aceasta un om fericit. Cei care îl cunoșteau bine țineau toți la dânsul și toți îl stimau mai mult decât pe regină. Ferdinand era un gentleman în cel mai înalt înțeles al cuvântului, singurul și ultimul gentleman din tot cuprinsul României Mari.

Din nenorocire însă incontestabilele și strălucitele sale însușiri erau neutralizate printr-o cumplită lipsă de voință și de inițiative. Era un adevărat caz patologic, căci fiind în stare să judece o problemă periculoasă mai bine decât cei care îl înconjurau și, convinși - spre pildă - că dacă nu i se împotrivesc ar merge drept în prăpastie, el stătea totuși nemișcat. Ai fi spus că este un om care vede, înțelege, știe ceea ce trebuie să facă, dar care în fața evenimentelor stă neputincios, lovit de paralizie. Pentru cine nu a asistat la o asemenea scenă, realitatea acestui fenomen ar fi greu de crezut. Și ciudat, astfel era în cele mai mici amănunte. Servitorii trebuiau să-l întrebe de 20 de ori înainte de a afla dacă dorea ca automobilul său să fie gata de plecare la 5, sau la 5.30. Pentru aghiotanții lui era un adevărat chin să obțină un răspuns precis la vreo

întrebare, sau ca să reușească a-i smulge vreun ordin de serviciu. Toți miniștrii săi au putut constata că era la curent cu toate chestiunile, că știa tot ceea ce se petrece, că nimic nu-i scăpa, cunoștea viața intimă și pe cea publică a tuturor, că analiza o situațiune cu minunată luciditate, că era în măsură să indice soluția cu siguranță cea mai bună și, adesea, cea mai elegantă, dar că era imposibil să treacă singur de la concepție la execuție. Dacă îi violentai voința, se supunea, și totul mergea bine. Dacă aveai naivitatea să aștepti hotărârea lui, puteai să aștepti cu anii. Firește că în asemenea condiții Ferdinand I putea, dacă avea în jurul său sfetnici buni, să fie un rege mare, dar dacă, dimpotrivă, era rău sfătuit, putea deveni cel mai slab și cel mai nefast dintre suverani.

Păreră obișnuită este că era sub influența reginei Maria, că ei i se datorează hotărârile care l-au dus la gloria întregirii neamului. Lucrul nu este exact. Desigur că în unele probleme regina Maria a exercitat o înrăurire asupra lui într-o oarecare măsură. Chiar personalități mai puternice din apropierea lui l-au putut influența, ca să nu mai vorbim de o personalitate atât de hotărâtă, de vie ca a suveranei. Însă o adevărată, o decisivă influență dânsa nu putea exercita, fiindcă legătura sufletească dintre ei era prea slăbită, prea erau departe și străini unul de altul. În tinerețile lui dânsul o iubise mult, această dragoste nu fusese însă împărtășită. Regina Maria fusese iritată de bolnăvicioasă sa nehotărâre și, cu avântul și superficialitatea vârstei ei, luase timiditatea lui drept lipsă de inteligență. Când s-au urcat pe tron, dragostea lor se stinsese de ani de zile. Regele însă admira multe din însușirile soției lui - voința, sinceritatea, vitalitatea, veselia, dar atâta tot. Treceau săptămâni și luni fără să-și

vorbească altceva decât banalități la masă și față de martori. Nici o intimitate între două vieți îndreptate pe cărări despărțite. Tronul pe de o parte, încercările ei repetate pe de altă parte, îi apropia din nou vrând nevrând, dar nu destul. Este sigur că în fundul sufletului său el a avut față de dânsa adevărată stimă și adevărată încredere, o cunoștea însă prea bine ca să nu se sfiască de ea.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.I, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag 117-122

Regina Maria

Regina Maria este o ființă de care trebuie să te sfiești. Este strălucitoare la fizic ca și la moral, încât îți ia vâzul, nimeni nu o poate întrece. Frumoasă, de o frumusețe încântătoare, nu cred să fi fost în Europa multe femei care să se fi putut asemui cu dânsa. Inteligentă, fermecătoare, plină de talent pentru pictură, pentru călărie, pentru scris, o conversație sclipitoare, vervă, humor, spontaneitate de gândire, originalitate de expresie, curaj - cine nu a văzut-o la Iași în mijlocul epidemiilor mergând acolo unde primejdia era mai mare? Dragostea de adevăr, de frumos, de bine, nimic nu i-a lipsit. Adăugați la aceasta o sinceritate împinsă până la cinism, o hotărâre neșovăelnică, o bunătate izvorâtă dintr-o reală pricepere a naturii omenеști și o indulgență pe care experiența o dă tuturor sufletelor alese.

La o analiză mai amănunțită, însă, umbrele acestei amețitoare viziuni încep să iasă la iveală. De altminteri, nici frumusețea ei nu rezistă unei cercetări mai îndeaproape. Trăsăturile obrazului nu erau regulate, afară de nas care avea un desen admirabil, ochii erau mai mult mici, gura era mare cu tendințe de a se încovoia în jos. Trupul ei era disproporționat, bustul prea lung, picioarele prea scurte. Brațele groase, picioarele umflate, gleznele și încheieturile de la mână atât de fine, atât de elegante la cea mai de rând dintre țărâncele noastre, la ea erau mari, dintr-o bucată. Și totuși, înfățișarea generală

era o splendoare, orbitoare ca o rază de soare, o minune de armonie și de colorit.

Aceleași contradicții în moralul ei. O inteligență vie, simpatică, dar superficială, incapabilă să pătrundă adâncul lucrurilor. De altfel, să fim dreپți, era și pusă în condițiuni de adevărată inferioritate, căci regina Maria nu a primit de la părinți nici o instrucție. Tatăl ei, Ducele de Coburg, își petrecuse viața pe mare ca amiral britanic și era prea dedat alcoolismului ca să se preocupe de familia lui. Mama ei, fiica unică a lui Alexandru II, țarul tuturor rușilor, fusese crescută în credința că învățătura este bună numai pentru mujici. Fetele ei au trăit, deci, o viață de plăceri și de sporturi, ba în fastul curții rusești, ba prin parcurile castelelor englezești și, cum spunea așa de plastic chiar regina Maria: "Ce vreți, nu era vina noastră, viața de familie a fost astfel organizată, încât niciodată nu am putut ajunge până la revoluția franceză." S-a căznit în urmă să împlinească aceste goluri, a citit mult și multe, a dobândit cunoștințe numeroase, dar din nenorocire nu a avut pe nimeni lângă dânsa care să o instruiască și, astfel, nu a putut stabili între cunoștințele ei fără metodă asimilate, nici o legătură, nici perspectiva pe care le dă cultura adevărată și serioasă. Așa fiind, pe lângă unele vederi juste, se vor descoperi la această femeie de altfel netăgăduit de inteligentă lipsuri mari, idei medievale, găsite în vreo carte de povești, sau concepții incoherente adunate pe la mesele Marilor Duci, sau prin saloanele Marilor Ducese. De fapt în acest cap încântător nimic nu este perfect clar, doar aproximație și fantezie.

Fermecătoare da, dar sub aparențele farmecului feminin se ascunde o ambiție nemăsurată, o ambiție care nu este călăuzită de idealuri nobile, o ambiție banală,

egoistă, ambiția unei ființe care vrea să joace un rol, să se vorbească de ea, să fie lăudată, slăvită. Și această ambiție, amalgam curios de vanitate și de nemărginită prezumțiune, această ambiție este socotită rece, neînduplecată, ca și ochii albaștri argintii ai acestei frumoase strănepoate de regi și împărați, ochi caracteristici cu scânteieri de milă și cu luciri de oțel. Regăsim în ei și splendoarea britanică și firea Romanovilor.

Bunătatea ei este mare, folositoare, fiindcă este activă, organizatoare, dar când o cercetezi mai de aproape, descoperi că într-însa intră mult calcul. Este un mijloc de a cuceri și a stăpâni, nu este o pornire imperioasă a inimii. Când inima este lăsată în voia ei, este mai mult stranie, aplecată spre economii și spre zgârcenie, îi place mai mult să primească, decât să dea. Și adesea primește cu prea puține scrupule și nu dă cu destulă generozitate.

Regina este hotărâtă, fără îndoială, nu o încurcă frământările îndoielii și nici nefolositoarele scrupule nu o înăbușesc. Dar hotărârea aceasta nu este o hotărâre sănătoasă, fructul chibzuiei, al judecății liniștite, această hotărâre este impulsivitate, clocot și neastâmpăr. Dacă azi poate face o faptă bună, mâine te poate zvârli în cea mai groaznică aventură. Cu regina Maria niciodată nu ai nici o garanție de viitor, te poți aștepta oricând la ceea ce nici dânsa nu bănuiește. Voința ei este de asemenea inflexibilă, dar de cele mai multe ori capricioasă, cu o sete de dominațiune născută din atavisme autocratice. Este deseori o voință periculoasă, fiindcă pornește din patimă, disprețuiește povețele, nu-și cântărește posibilitățile și se socotește infailibilă.

În genere, regina Maria este hipnotizată de marea avuție, întotdeauna i-au plăcut oamenii bogați și a avut câțiva milionari în cercul relațiilor ei intime, indiferent de originea bogătaşului, de sorgintea pură sau impură a milioanei sale, sau de farmecele lui personale. În aceasta era cu adevărat nepoata lui Eduard VII.

Nici talentul ei nu este armonios, echilibrat, este inegal, cu lumini puternice și cu umbre întunecoase. Are exagerări și excese, uneori împinse până la lipsa de gust. Când scrie, abuzează de calitative, când pictează abuzează de tonalitățile vii. Îndeosebi atrasă de ceea ce lucește, aurul și portocaliul sunt culorile ei de predilecție, apartamentele ei sunt poleite, indiferent dacă lucrurile sunt de metal prețios, sau simple imitații, destul să facă efect. Gusturile ei au ceva asiatic, o vrăjește luxul strigător, bătător la ochi al decadenței bizantine, sau cel al maharajahilor indieni.

Nu voi uita pe regină la moartea Principelui Mircea, când era zdrobită de durere. Dar durerea ei nu era numai durerea mamei care-și plângea copilul – și-l plângea sincer, căci dânsa a fost o mamă ideală - era și durerea uluită de o lovitură a soartei, pe care nu o credea posibilă când era vorba de dânsa. Deseori mi-a mărturisit: "Am avut întotdeauna o încredere nestrămutată în steaua mea. Eram sigură că în viață totul îmi va reuși. Niciodată nu mi-am putut închipui că moartea se poate atinge de unul din copiii mei. Când Mircea a murit, pentru prima oară m-am îndoit de mine ...".

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.I, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 122-124

Regele Carol II

Raporturile mele cu Prințul Carol erau de natură pur politică și așa au rămas până la sfârșit. Nu m-am vârat niciodată în intimitățile lui și am rămas totdeauna străin de porcăriile pe care le-a săvârșit. Dau aceste lămuriri ca să explic cum s-a făcut că n-am fost deloc în curent cu zbuciumările sale sufletești din toamna anului 1925.

Aflasem la Sinaia, ca toată lumea, că se amoretzise de soția unui căpitan Tempeanu, de la Vânătorii de Munte, o roșcovană frumușică. Venea noaptea la vila Carola, când căpitanul nu era acasă și da cu pietricele în geam până ieșea duduia la fereastră, și cocoanele care surprinseseră de mai multe ori manevra și mi-o povestiseră făceau mare haz de această idilă.

Într-o zi, luam aperitivul la Capșa; două dame au trecut pe terasă și Paul Prodan mi-a indicat pe una din ele ca fiind doamna Tempeanu despre care începuse să se vorbească. Până să mă întorc - stam cu spatele la terasă - damele au trecut așa încât n-am putut prinde decât farmecele posterioare ale ibovnicei Prințului. "Știi că e evreică?" a adăugat Prodan... La București am aflat că mai era și curvă și că se da, îndată după război, pe câțiva franci. Dezgustat, Tempeanu ceruse divorțul, care tocmai se pronunțase, și doamna Tempeanu de la Sinaia devenise la București doamna Lupescu.

Nimeni nu aduse importanță acestei aventuri banale, și cercurile Palatului erau mai preocupate de crescânda tensiune dintre Prinț și Prințesă decât de

legătura cu d-na Tempeanu-Lupescu, socotită "un pass-temps" vremelnic. Se spunea chiar că Prințesa Elena împingea pe Prinț în brațele Roșcovanei, ca să scape de asiduitățile conjugale, care o plictiseau. Prințesa suferise îngrozitor cu sarcina și nașterea fiului său Mihai, și pentru nimic în lume nu vroia să mai rămână o dată însărcinată...[...]

Am văzut limpede în sufletul lui de veleitar, și mi-am lămurit pe deplin și actul din 1925. Fuga lui n-a fost decât fapta unui degenerat priapic care a dat cu piciorul la tot ca să satisfacă acea "libido" pe care Freud a analizat-o atât de bine în lucrările sale. [...]

Carol, care și-a găsit în Lupeasca femeia care l-a înngenuncheat pe viață, s-a supus ca un căzut și decăzut ce era. Fire de masochist, jidoavca făcea dintr-însul ce vrea, când îl strangea... în brațe. [...] Singur, între cracii damei - Carol a fost un om pierdut.

Fuga lui cu limba scoasă după o femeie, da mult de gândit, cu atât mai mult că faptul se întâmpla pentru a doua oară. Eram nedumirit. Îmi venea greu să renunț la iluziile pe care mi le făcusem, dar mă întrebam pe de altă parte dacă se mai putea pune un temei pe mintea unui om care renunțase la formidabila perspectivă de a stăpâni o țară, ca să alerge consecutiv după două târfe. [...]

Pentru unii - cei mai mulți - dintre inițiați, Carol e un priapic veșnic nesatisfăcut, cu însușiri fizice hipertrofiate, gata să se arunce pe orice femeie și să-i dea poalele peste cap. Intimele Prințesei Elena lăsau să se înțeleagă că motivul principal al fobiei acesteia pentru regalul ei soț era brutalitatea cu care o supunea zi și noapte, în pat sau la repezeală pe un colț de canapea îndatoririlor ei conjugale.

Generalul Peticari, fostul guvernator al Prințului, mi-a povestit în legătură cu această însușire specială, debuturile amoroase ale Alteței Sale. Regele Carol I socotind că vârsta lui nepotu-său cerea anumite inițieri, se sfătuisse cu Peticari asupra modalităților de executare, și amândoi căzuseră de acord asupra lui Alexandru Davila (cumnatul lui Peticari) ca procurist și specialist. Davila a pus la dispoziția Prințului apartamentul său și o fetișcană curățică, aleasă printre nenumăratele prietene ale celui mai popular din Don Juanii noștri. După îndeplinirea riturilor, a doua zi, fetița s-a dus la Davila să se jelească: "M-a omorât, nene Alecule, de 14 ori - nici o dată mai puțin!"

Experiența repetată de fiecare dată cu alta, căci damele încercate nu se mai întorceau, au silit pe Prinț să-și caute o parteneră la înălțimea apetitelor și puterilor sale. Această parteneră a găsit-o în fine, după lungi și complicate dibuiri, în persoana Lupeascăi, singura femeie care putea suporta tot și oricât. Iată de ce îi era indispensabilă. [...]

Ca ministru de interne în 1931, fusesem pus în curent cu ieșirile nocturne ale Regelui. [...] de 4-5 ori pe săptămână prefectul Poliției trecea prin nădușeli, căci regele o pornea pe din dos, îmbrăcat civil, singur într-un mic Ford cu 2 locuri, și prin Brezoianu, prin străzile de lângă Sărindar aborda câte o prostituată, o ducea la Palat și după o ședință, mai scurtă sau mai lungă, îi da drumul cu un bilet de 500 sau de 1 000 lei. La ieșirea din Palat, pațachina era ridicată de agenții poliției și dusă la Gavrilă Marinescu care îi mai da 5 000 lei și o amenința cu moartea dacă spune ceva.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Machiavelli, București, 1996, vol. VII, pag. 234, 236, 238, vol. IX, pag. 76-77

Barbu Știrbey

Barbu Știrbey avea asupra regelui [Ferdinand] ca și asupra reginei [Maria] o influență atotputernică și, de fapt, în tot cursul crizei din care a ieșit întregirea neamului românesc, el a fost adevăratul suveran al României. Nepot de domn, frumos, iubit de femei, elegant, plin de farmec, de o neobișnuită distincțiune și foarte bogat, legăturile lui Știrbey cu curtea princiară dăinuiau de pe la 1907, din vremea însângeraților răcoale. La moartea lui Kalinderu, regele Carol îl numise administrator al Domeniilor Coroanei după îndemnul lui Seculici. Fiind un vechi om de casă al familiei Știrbey, bătrânul curtean nădăjduia, se vede, ca prin tânărul principe Barbu să-și păstreze influența și sub noua domnie pe care o simțea apropiată. Fapt este că la începutul domniei celei noi Știrbey se găsea, deci, într-o situațiune precumpănitoare și oficială, bucurându-se deopotrivă de încrederea reginei cât și a regelui.

Multă vreme se spusese și despre dânsul că e o personalitate lipsită de orice relief și de orice însemnătate. Ce e drept, aparențele autorizau asemenea verdicte. Într-o țară de vorbăreți nu am cunoscut om mai tăcut, într-o societate preocupată să facă efect, nu am văzut om afectând o mai mare modestie și, aș zice, o mai perfectă neînsemnătate a propriei persoane. Și totuși, sub această banală înfățișare se ascundea o nespus de interesantă personalitate, o inteligență pătrunzătoare, o excepțională abilitate și o mare ambiție; un amestec ciudat de voință și de lene, de hotărâre și de fatalism, de

indiferență și de șiretenie. Curajos, uneori chiar îndrăzneț, deși prefera întunerecul luminii, iubitor de combinații, deși nu practica intriga, Știrbey era tipul boierului român care știe să se mlădie ca să se strecoare. Destul de occidental ca să nu părăsească atitudinile demne ale unui civilizat, prea oriental însă ca să aibă puterea de convingere a Apusului și ca lucrurile omenești să nu i se prezinte sub prisma filozofică a nesiguranței, și a provizoratului. Dar ceea ce răscumpăra la el acest scepticism și i-a permis să aducă României servicii, pe care totuși e bine că istoria să le înregistreze și să le consfințească, este că avea idei democratice și își iubea sincer țara și neamul.

Fără îndoială că intelectualitatea lui nu avea nimic strălucitor. Nu-și dăduse niciodată osteneala să-și împodobească mintea printr-o cultură aleasă; nu avea nici preocupări literare, nici gusturi artistice. Era spiritual, singurele sclipiri ale unei inteligențe, încolo indolent. Dar n-am întâlnit un bun simț mai fără de greș, un instinct politic mai sigur. La el nimic nu era la întâmplare sau improvizație, totul era multă vreme întors, sucit, gândit și răsgândit. Meditațiile lui încete, pline de luciditate și de finețe, îl aduseseră repede la concluzia că în vremurile noastre omenirea evoluează spre democrație, iar dibăcia sa îi arătase că era mai cuminte și mai prevăzător să nu te împotrivești atotputerniciei unui asemenea curent. Disprețuind tradițiunile și neîncurcându-se cu prejudecăți, i-a fost așadar lesne să se emancipeze cu desăvârșire de mentalitatea mediului său, să fie în chip natural, fără afecțiune, cel mai înțelegător dintre boieri, cel mai înaintat dintre bogătașii noștri. Lui i se datorează, în bună parte, toate reformele democratice ale regelui

Ferdinand, fără dânsul ele ar fi rămas numai gânduri împărtășite, intenții neîndeplinite.

De asemenea, Știrbey era un patriot în cel mai adânc înțeles al cuvântului. Nu a trăit decât în țară și la țară. Numai pe pământul strămoșesc se simțea el bine acasă, în străinătate nu putea sta fără să-l apuce dorul de patrie. Aspirațiunile neamului îi mișcau inima, altcumva cam egoistă și indiferentă. Iar numele pe care îl purta, averile pe care le moștenise, i se păreau daruri ale soartei, care printr-un fel de lege a compensațiunilor și, poate, ca o poliță de asigurare, îl îndatorau să pună toată situația sa socială în slujba binelui și a măririi României. Nimeni mai mult decât el n-a contribuit ca în ceasul hotărâtor Coroana să fie cu adevărat Coroana Română, ca ea să se identifice în totul cu aspirațiunile seculare ale neamului.

Fiind cumnat cu Brătianu, a lucrat mână în mână cu el, i-a fost poate cel mai apropiat și mai prețios colaborator în greaua sarcină a înfăptuirii idealului nostru național. Nu a făcut-o însă din simpatie personală, sau din preocupări de partid, cum au șoptit-o clevetitorii, cum au susținut-o numeroșii săi dușmani. A făcut-o fiindcă era convins că, din toți oamenii de guvern de care România dispunea atunci, Brătianu era cel mai capabil, a făcut-o fiindcă conștiința îi zicea că așa o cer interesele cele mai înalte și cele mai sacre ale neamului. Dacă ar fi avut la îndemână vreun alt om politic mai de seamă, l-ar fi întrebuințat pe acela și dacă ar fi socotit că interesele naționale sau interesele dinastice sunt cumpănă cu interesele de partid, n-ar fi stat o dipă pe gânduri. De altminteri în tinerețe nimerise în rândurile conservatoare carpiste, nădodată nu a fost liberal, întotdeauna s-a

considerat deasupra partidelor. Nu era destul de convins ca să fie un fanatic și era prea șiret ca să fie un partizan.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.I, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 124-126

Ionel Brătianu

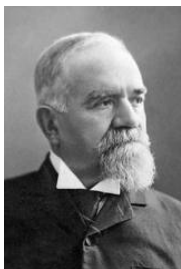
Partizanii lui Brătianu îl socoteau drept "om genial" și Istoria îl va clasa foarte sus, ca pe toți cei care au reușit să înfăptuiască ceva. În realitate, Ionel Brătianu n-a avut nici măcar o licărire de geniu și succesele sale sunt datorite în bună parte norocului și mai ales împrejurărilor, din care n-a tras de altminteri decât un minimum de folos. Că n-a fost un geniu politic, o dovedesc tocmai planurile lui, care au dat toate greș în măsura în care nu au fost completate sau ajutate prin evenimente independente de voința lui și imprevizibile. Ionel Brătianu n-a fost un conducător genial de popoare, dar a fost un om foarte inteligent, desigur cel mai inteligent om politic al României în ultimii 50 de ani, fără a excepta chiar pe P.P. Carp. Carp avea o superioritate asupra lui Brătianu: o formidabilă forță morală întemeiată pe adânci convingeri, forță morală din care se ridica o voință de fier.

Ionel Brătianu era un sceptic și un șovăitor și singura lui convingere era că în țara românească i se cuvenea primul loc, în toate. Leneș, plin de duh - dar și de goluri - din toată personalitatea lui emana un farmec nespus. Seducător în toată puterea cuvântului, cucerea cu aceeași înlesnire și cu o elegantă "nonchalence" bărbații și femeile. Mi-aduc aminte de Nicu Filipescu, spumegând și trăznind, plecat la o întâlnire cu dânsul hotărât să-l ucidă și înapoiat acasă îmblânzit și cucerit... Acest dar de seducție al lui Ionel Brătianu era cu atât mai neașteptat cu

cât frații și surorile lui înfățișau toți cele mai odioase mutre de pe fața pământului.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VIII, Ed. Machiavelli, București, 1996, pag. 88

Titu Maiorescu

Fizicul lui Maiorescu nu era atrăgător, fără să fie antipatic. Banalitatea siluetei lui se topea îndată ce începea să vorbească. Claritatea gândirii elegant conturată în preciziunea expresiei punea imediat stăpânire pe mintea interlocutorului, dar nu izbutea să cucerească de la început și sufletul. Între ce spunea și ce simțea în realitate el, nu era o concordanță perfectă. Și această disonanță pe care cu toată meșteșugita lui dialectică nu parvenea să o ascundă, crea în jurul lui o atmosferă de nedumerire, și până la un punct de neîncredere care se limpezea numai încetul cu încetul.

Fără să fie vulgar, nu avea nimic subțire în înfățișare: cu țăcălia americană potrivită și tunsă la zi și cu mustățile atârinate de ea, amintea capul lui Phileas Fog din primele ediții ilustrate ale lui Jules Verne – iar trupul lui era un trup oarecare, neînsemnat, nici prea mare nici prea mic, nici prea gras și nici prea slab. Îmbrăcat fără îngrijire, dar și fără neglijență în haine de culoare închisă cu jiletca albă, încălțat pe moda veche cu carâmbi scurți la ghețe, cravatat ieftin și fără gust, cu mănuși de ață, cu o pălărie fără pretenții pe cap și mai totdeauna cu o umbrelă – de ploaie sau de soare – în mână, Maiorescu se confunda pe stradă cu toți trecătorii.

În casă însă, la biroul sau, totul se schimba. Banala siluetă de pe stradă se estompa pe când vorbea și încetul cu încetul cel ce sta în fața lui nu mai vedea decât o frunte, o frunte boltită și nesfârșită care cotropea tot

creștetul pleșuv al capului, și se prindea din ce în ce în farmecul unui verb măsurat și armonios, în vraja unor cuvinte cumpănite cu o neîntrecută artă și însoțite de gesturile cele mai sugestive. Maiorescu exprima prin gesturi jumătate din gândirea lui; un “înțelegi d-ta” însoțit de o serie de semne tăiate în aer, un “ei, Filipescu...” urmat de o spirală desenată cu degetul arătător, în sus sau în jos după împrejurări, exprima – însoțite și de anumite intonațiuni și pauze – mai mult decât fraze întregi. Gestul lui Maiorescu nu era gestul exuberanței unui impulsiv (impulsiv nu s-a arătat în viața lui decât față de femei), era gestul studiat și măsurat al omului stăpân pe dânsul care recurgea la acest mijloc de comunicare fiindcă îi oferea o gamă mai subtilă de nuanțe și îi permitea să spună tot ce voia să se știe fără să o fi zis.

Maiorescu nu a fost desigur un om de geniu și poate chiar nici un om de talent. A fost însă în România omul cel mai inteligent și cel mai înțelegător din generația lui și din cele care l-au precedat. Ajunsese în 1913 la o plenitudine de dezvoltare intelectuală și morală care îl așeza foarte sus în ierarhia noastră socială. [...]

Ceea ce m-a dezamăgit mai mult la Maiorescu a fost superficialitatea lui. La dânsul nimic nu mergea în adâncime, totul era la suprafață – sentimente, idei, erudiție. Totul era vorbă, și chiar mai puțin decât vorbă: gesturi. Ca și când cuvintele l-ar fi angajat prea mult, prefera să recurgă la degetele mâinilor.

Citise mult, dar numai într-o direcție și afară de câțiva autori clasici germani, mai mult lucrări de mână a doua. Erudiția lui în materie filosofică se mărginise la gânditorii germani, de la Leibniz încoace – și nu trecea

de treapta manualelor pentru cei englezi sau francezi. Citise mult, dar nu mai citea, în sensul că nu se mai adăpa de la izvoare și se mulțumea cu păhăruțele de „șpriț” pe care i le ofereau revistele de specialitate. În materie de istorie avea numai o spoială și cultura lui în acest domeniu avea lipsuri regretabile. O inteligență limpede și vie ajutată de o memorie remarcabilă i-au permis să folosească tot materialul cu care venise în contact, dar din care nu știuse să extragă nimic nou. Lucrările lui scrise, chiar și „Logica” (nu conține nimic original), sunt lamentabile. Darul lui de expunere era însă incomparabil, cu condiția să nu fie întrerupt. În Parlament a rostit discursuri, dar n-a luat niciodată parte la o luptă de tribună...

Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol.II, Ed. Humanitas, București, 1991, pag. 7-8, 183

Nicolae Filipescu

Ce ciudată soartă a avut acest om. Nu cred să se fi adevărit pentru nimeni mai bine decât pentru el vechea zicătoare: "Până nu moare, să nu zici niciodată despre un om că a fost fericit". Într-adevăr, până în ajunul morții nimic nu a părut mai fericit decât soarta lui Nicu Filipescu, care fusese înzestrat cu toate darurile și cunoscuse toate izbânzile. Era frumos și seducător, inteligent și vorbea bine, scria cu talent, era capabil de muncă și de energie, mânuia deopotrivă ironia care pe nesimțite surpa, și vehemența care biciuiește fără milă; avea simțul realităților, care de cele mai multe ori sunt triste, dar sufletul său, străin de orice melancolie, știa să le biruie printr-un optimism organic și printr-o comunicativă veselie.

Dealtminterea, toate îi reușiseră în viață. Era bogat, deci la adăpostul nevoilor și în măsură să-și satisfacă toate gusturile, purta un nume mare într-o Românie în care prestigiul boieriei nu dispăruse încă și în care îți mai asigura, dacă nu privilegii formale, în orice caz indiscutabile prerogative morale. Cuprins de patima politică, deși lipsit de ambiții, cel puțin de ambiții mărunte și vulgare, culesese fără greutate și aproape fără să o vrea, toate onorurile și toate satisfacțiile pe care politica le poate asigura unui om. Fusese parlamentar ascultat, adversar temut, ministru capabil, șef de partid iubit, și mai presus de toate, exercitase aproape 30 de ani în viața partidului conservator o influență covârșitoare, care adesea părea împinsă până la capriciu și până la

fantezie. Socotindu-se printr-un aristocratic atavism mai presus de contingențele banale, nesimțindu-se obligat să ție seama de nimic și de nimeni, înălțase pe cine voise, răsturnase pe cine nu îi plăcuse. Se jucase biruitor cu oamenii și cu împrejurările. În această viață plină de zbucium și de patimi, bogată în atâtea contradicții, în atâtea frământări de multe ori inutile, câteodată chiar regretabile, în mijlocul unor concepții retrograde și a unor idealuri perimate, Filipescu avusese însă ceva neîntinat, ceva sfânt, ceva ce trebuiau să îi recunoască și cei mai înverșunați adversari: o credință nestinsă în întregirea neamului său.

Cu toate biruințele momentului, restul vieții lui era discutabil. Succesele conservatorismului erau aparente și trecătoare, cele mai multe din idealurile pe care le reprezenta, valul crescând al democrației le cotropea și le nimicea. Filipescu era apostolul convins al colegiilor restrânse, când votul universal triumfa; Filipescu era apărătorul îndărătnic al proprietății mari, în ajunul zilei în care exproprierea era chemată să prefacă din temelie așezământul nostru agrar și social.

Pe de altă parte, în fața neastâmpărului bolnăvicios al tânărului Filipescu, bătrânul Lascăr Catargiu spusese despre el încă de la începutul carierei sale: "Multe pozne are să ne mai facă băiatul acesta!" Și, de fapt, viața politică a lui Nicu Filipescu se dovedise o neîntreruptă adevărire a acestei prevestiri pornită din psihologica intuiție a boierului sfătos și șiret de la Golășei.

În destrămarea, întâi, și în distrugerea pe urmă a partidului conservator, nimeni nu are o răspundere mai mare decât Filipescu. Prin impulsivitățile lui l-a sfârâmat în bucăți, prin neputința sa de a se adapta vremurilor noi,

prin rezistența sa împotriva cerințelor timpului, l-a scos din viața publică a României. [...] Cariera lui Filipescu fusese zgomotoasă, pe alocuri strălucită, dar era vulnerabilă și în definitiv negativă.

În afară, însă, și oarecum deasupra acestei activități în domeniul politicii interne, Nicolae Filipescu desfășurase și o altă activitate națională. Încrezător în întregirea neamului, el închinase acestui ideal tot sufletul și tot entuziasmul temperamentului său înflăcărat. Nu știa când va veni ceasul unirii de veacuri așteptat, și nu aceasta îl preocupa. Pentru el chestiunea națională nu era un prilej de reclamă personală, sau de meschine ambițiuni, el știa că ceasul acesta va suna cândva, că până atunci milioane de frați suferă peste munți un jug apăsător, că singura lor mângâiere este aci, în vechiul Regat, că de la dânsul ei așteaptă o mână de ajutor, la nevoie un sfat, la o răspântie politică îndemnul care te călăuzește, speranța care te susține. Și aproape treizeci de ani nu a fost mișcare în Ardeal în care Filipescu să nu fi fost amestecat, nu a fost durere peste munți pe care Filipescu să n-o fi împărtășit, nu a fost conducător care să fi venit la București și care să nu fi găsit larg deschisă inima, casa și puna lui Filipescu. Aproape treizeci de ani, de câte ori în Regat avea loc vreo manifestație națională, vreo afirmare publică a revendicărilor noastre cu privire la Ardeal, numele lui Filipescu trebuia să apară. [...]

Pe când mulți oameni politici se sfiau să dezvăluie adevăratele lor gânduri și adevăratele simțăminte, de teama relațiilor noastre oficiale cu Austro-Ungaria și a neajunsurilor pe care o atare atitudine ar fi putut să o aibe

asupra carierei lor parlamentare sau ministeriale, Filipescu singur, aproape singur, ținea ca toată lumea să știe că între vanitățile trecătoare ale unei ascensiuni politice normale și între mulțumirea sufletească de a sluji fără onoruri imediate o cauză superioară permanentă, el unul nu sta nici o clipă la îndoială. Iar atunci când războiul mondial a izbucnit, când a apărut posibilitatea ca visul secular să se înfăptuiască chiar în zilele noastre, să-l vedem cu ochii noștri, Filipescu a fost cuprins de o adevărată frenezie. A cerut intrarea în acțiune imediată, nu a mai vrut să ție seama de nici o considerațiune, s-a azvârlit într-o propagandă deșănțată. Prin excesele ei, prin inoportunitatea ei momentană a tulburat politica oficială, a încurcat adesea prevederile celor ce, purtând răspunderile statului, nu le era îngăduit nici să disprețuiască realitățile, nici să nesocotească anume precauțiuni. Dar cine i-ar putea imputa lui Filipescu nerăbdarea și neastâmpărul său din anii neutralității? Ele erau urmarea logică a tot trecutului său și, cine știe, poate chiar ceva mai mult, tainica sa presimțire că zilele îi sunt numărate, teama lui lăuntrică și inconștiența că dacă se întârzie, el, numai el, nu va mai apuca ceasul cel sfânt al dezrobirii mântuitoare.

Așa s-a și întâmplat, Filipescu a murit prea devreme. A cunoscut clipele întunecate ale înfrângerilor nemeritate, nu a văzut lumina orbitoare a visului integral realizat. Sărmanul Filipescu, de ce va fi trăit el viața întreagă cu iluzia înșelătoare a unei fericiri, nu numai că nu a fost un fericit, el a fost și va rămâne în istorie marele nefericit al zilelor de înfăptuire ale României întregite. Iar viața lui, curmată prea de timpuriu și lipsită de această firească răsplată a strădaniilor lui de decenii, din ce în ce

mai mult fără rost, ne apare neînțeleasă și nedreaptă. Prin aceasta parcă se cuvine ca în fața mormântului său orice român să se încline cu o deosebită înduioșare și cu o îndoită emoțiune. Slaba și postuma alinare a unei strigătoare nedreptăți!

Nu este vorba, acum legenda l-a luat în stăpânirea ei. Beneficiind de nedreptatea soartei și a morții lui, i se exagerează rolul, i se idealizează figura. Dacă va continua, se va transmite generațiunilor viitoare o imagine cu totul inexactă, cu totul convențională. Că Filipescu a jucat un rol frumos, că a fost unul din susținătorii cei mai aprigi ai înfăptuirii idealului nostru național, nu mai încapă nici o îndoială. Că prin aceasta se cuvine ca neamul românesc întreg să-i păstreze o duioasă și recunoscătoare amintire, desigur. Dar să-l așezi alături de Brătianu, este să pierzi cu desăvârșire simțul proporțiilor. Că Filipescu a fost un fel de apostol, este iarăși o exagerare, de care el cel dintâi ar surâde. A avut într-un ceas mare o credință mare, și atâta este destul. Încolo, a fost un om, un biet om cu însușiri și cu defecte, cu patimi mici și mari, cu umbre și cu lumini.

Posteritatea să-l lase cum era, era destul de interesant ca să nu strice prin artificii legendare adevărata și atrăgătoarea lui fizionomie. Statura mijlocie, bine legată, fără eleganță, ochii mari, puțin holbați, verzi-cenușii, te priveau în față cu o candoare copilăroasă, cu o întrebătoare mirare, din când în când cu scânteieri de glumă și de șiretenie. Nasul puțin ridicat, cercetător și obraznic, mușcându-și veșnic buzele senzuale, expresive și nervoase, o mustață incoloră, părul de timpuriu înălbit, o frunte banală, un cap prematur îmbătrânit, mâini groase și proletare și mișcări de panteră care pândește cu

perfidie și se aruncă cu sălbăticie - aceasta era înfățișarea fizică a lui Nicu Filipescu.

Disprețul banului și plăcerea de a da, simțul onoarei în înțelesul său medieval, mândrie fără ostentație, un curaj fără margini împins până la inconștiență, cel dintâi la pericol, cel din urmă la onoruri. La aceasta se mai adăoga un amestec inexplicabil de seriozitate, de cugetător și de ștregărie de licean - pentru o farsă era în stare să compromită o situație politică, să sacrifice o prietenie. [...]

Lucru ciudat, deși nu cruța, deși lovea în dreapta și în stânga, deși inconsecvențele se țineau lanț la el, lumea avea pentru dânsul toate indulgențele. Mai mult, îl iubea. De ce? Este greu de răspuns, desigur că unele din însușirile și chiar din cusururile lui erau simpatice mulțimii prin cavalerismul, prin sinceritatea, prin spontaneitatea lor. Dar cred că sunt și cauze mai adânci. Prin disprețul său pentru ierarhiile stabilite și pentru convenționalismul general, conservatorul Filipescu măgulea instinctele revoluționare ce clocotesc pe ascuns în atâtea suflete. Prin dragostea sa de neam, împerecheată cu îndrăzneala lui față de toți și de toate, boierul Filipescu apărea tuturor ca o ultimă evocațiune și ca o supremă sinteză a boierimii noastre băștinașe, cu tot ce ea ne dăduse ca bine și ca rău în trecutul nostru istoric. În sfârșit, să nu uităm că printr-un instinct puternic mulțimile nu iubesc, resping, se feresc de ură și de calcul. Și la Filipescu ura nu era de loc și calcul prea puțin.

Parcă îl revăd în biblioteca lui din Strada Scaune, plimbându-se cu mișcările sale feline, oprindu-se subit și scărpînându-se în ceafă, fluierând ultimul cântec la modă, imitând cu un talent deosebit gesturile și intonațiunile

diferiților prieteni și antagoniști, schițând în grabă pe un petec de hârtie, la colțul unei mese caricatura, minunata caricatură a omului zilei, comentând cărțile franceze sosite în ajun, spumegând împotriva unui adversar, înflăcărându-se pentru o idee, evocând amintirile trecutului, plângând cu lacrimi când povestea ultimul discurs al lui Alexandru Lahovary și plecarea lui la Paris, de unde nu trebuia să se mai întoarcă decât în sicriu, pentru a-și dormi somnul de veci pe pământul strămoșesc. Ori iarăși slăvind un talent de curând descoperit, tunând și fulgerând, îndoindu-se de el, mărturisindu-și păcatele.

Lăsați-ne neatins pe acest Filipescu, pe cel adevărat, nu prefăceți chipul său original, interesant, profund omenesc, în fizionomia searbădă și falsă a unui apostol eterat și a unui patriot virtuos. Îl veți urâți și îl veți micșora.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.II, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 41-45

Alexandru Marghiloman

Marghiloman era cel mai surprinzător amestec de inteligență și de obtuzitate, de logică și de inconsecvență, de chibzuială și de ușurință, de simț practic și de lipsă de orizont politic. De fapt, o interesantă, dar enigmatică psihologie. Mărturisesc că dintre toți fruntașii vieții politice a României contemporane, Marghiloman este cel ce scăpa mai mult posibilităților noastre de analiză. Carp era un convins și un intransigent, Maiorescu un sceptic plin de abilități și de subtilități, Filipescu un patriot și un impulsiv, Take Ionescu un intuitiv și un romantic, Ion I.C. Brătianu un om de concepții mari și de o voință neînfrântă, Vintilă Brătianu un apostol în slujba unor credințe. Dar Marghiloman, ce era Marghiloman? Nici azi nu pot răspunde acestei întrebări.

Unii au zis: un om superficial, un om de fațadă. Da și nu. Era desigur multă superficialitate la Marghiloman, o întâlnim la fiecare pas al carierei sale politice, când îl vedem punând mereu pe același plan și, aș putea spune, cu o egală dexteritate, grave preocupări de stat, considerațiuni subalterne și prejudecăți ridicole. Ușurința lui provenea de-altminteri și din tendința, veșnica sa tendință de a-și lua dorințele drept realități. Adversarii cunoșteau această slăbiciune și au folosit-o adesea. Așa fiind, el ajungea să trăiască într-o lume fictivă, lumea închipuirii și a iluziilor lui. Citind paginile din memoriile sale consacrate, spre pildă, zilelor prăbușirii Austro-Ungariei și adunării de la Alba-Iulia ni s-ar părea a fi

revoltătoare, dacă nu ne-am da seama că Marghiloman singur, dar sincer, nu reușise încă să substituie realitățile evidente dorințelor lui himerice.

Ceea ce este mai uimitor, ceea ce desăvârșește paradoxul, este că din manifestațiunile sale oratorice se desprindea o atmosferă de înaltă intelectualitate, or el avea o cultură generală din cele mai mediocre. Prinsese, ce este drept, o serioasă cultură juridică, dar cultura literară, cultura artistică, îi lipseau cu desăvârșire. Mai întâi nu citea. Vara, la Carlsbad, când își făcea cura și se plictisea citea "Mușchetarii" lui Dumas pere, sau vreun roman de senzație. Cred că nu exagerez dacă zic că adesea săptămâni întregi lecturile lui se mărgineau la ziarul de curse francez "Le Jockey", pe care de-altminteri uneori îl citea cu ostentațiune chiar pe banca sa de deputat în vechea Cameră de pe dealul Mitropoliei. Se documenta în cele mai multe probleme din convorbiri avute cu unii și cu alții, prindea din zbor chestiile și le explica pe urmă mai bine decât cei ce i le expuseseră și le studiaseră cu de-amănuntul.

Deși foarte bogat, în viața lui nu a cumpărat un tablou și îndeosebi avea o suverană nepăsare pentru obiectele de artă din orice epocă și de orice proveniență. Într-un târziu muzica a avut pare-se darul să-l atragă, deși clevetitorii pretind că mai mult din snobism, decât din adevăratul imbold al sufletului său.

Om de paradă fără îndoială, aparențele au jucat pururea un rol covârșitor în concepția de viață a lui Marghiloman. Într-o țară în care se disprețuia îmbrăcămintea bărbătească, Marghiloman purta veșmintelor sale o grijă neobișnuită. Elegant și spilcuit, el se singulariza în tăietura îngrijită a hainelor, prin forma

favoritelor, ca și prin cadența ritmică și oarecum afectată a gesturilor. Era o figură unică în felul ei. Știa să poarte capul sus, să se stăpânească în orice împrejurare și în fața oricărei adversități, fără ca o singură trăsătură a feței sale imperturbabile să-l trădeze vreodată. O concentrată apăsare a limbii la colțul gurii și o imperceptibilă înroșire a urechilor erau pentru inițiați singurele manifestări externe ale tulburării sale sufletești. Întotdeauna mulțumit și voios, înainta în viață surâzător și optimist.

Și totuși, Marghiloman știa să ia și lucrurile în serios, să examineze o problemă gravă fără superficialitate, să despice o situație cu un ochi pătrunzător și cu o conștiinciozitate împinsă până în cele mai mici amănunte, să înlăture aparențele fațadei, să se coboare la realitățile permanente și vii. Mai mult, moștenise de la tatăl său, de la practicul și marele arendaș Iancu Marghiloman, un real spirit gospodăresc. La toate ministerele prin care a trecut a fost un bun, sânguitor și priceput administrator. Avea metodă în lucru, ordine în conducere, promptitudine în hotărâri, putea aduce și a adus în administrația statului, ca și în cea a Jockey Clubului, netăgăduite servicii.

Alții au zis - un om norocos, cu toate calitățile și cu toate cusururile inerente copiilor răsfățați ai soartei. Iarăși, și da și nu. Netăgăduit că Alexandru Marghiloman a fost un privilegiat al soartei, natura l-a înzestrat cu alese însușiri intelectuale, cu un strălucit și minunat talent oratoric, iar împrejurările au făcut din el un om bogat, unul din marii latifundiari ai României Mici. Dar dacă este adevărat că până pe la 50 de ani totul i-a reușit, că a cunoscut fericirea intimă, onorurile publice, ascensiunea politică, succesele parlamentare, nu este mai puțin

adevărat că de la acea vârstă și până la moarte viața lui nu a fost decât o luptă neîncetată, pe care a trebuit să o poarte - și a purtat-o cu bărbăție și cu o impresionantă tenacitate - împotriva unei necruțătoare adversități. Rând pe rând s-au năruit liniștea lui intimă, speranțele lui politice, concepțiile lui despre rolul României în războiul mondial, existența partidului, credințele tinereții și perspectivele de viitor. Cu rare și fugitive eclipse, peste 20 de ani de înfrângeri și deziluzii. Cunosc în istoria noastră politică puține destine mai patetice decât această luptă între o soartă nemiloasă și un om care până pe pragul mormântului nu a vrut să i se supună. Marghiloman a fost toate acestea, dar a fost totodată mai mult și mai puțin.

Mai mult, fiindcă avea într-un grad superior aceleia al contemporanilor săi arta de-a expune o chestie, de-a motiva o atitudine. Spiritul său de analiză era remarcabil, discursurile lui sunt însă cu desăvârșire lipsite de concepții, de idei generale, cu toate că nimeni nu știa ca el să susțină o temă anumită, să o prezinte sub toate fețele ei, să alunece asupra părților slabe, să scoată în evidență punctele ei luminoase. Argumentele se înșirau la el logic și estetic și totul era înveșmântat într-o formă de o voită, dar reală eleganță, spus într-o limbă unde se împerecheau armonios neologisme îndrăznețe și arhaice locuțiuni românești. Nefiind nici omul credințelor adânci, nici omul patimilor violente, cuvântul său nu era înaripat, discursurile sale nu oscilau ca la alții între scăderi neașteptate și culmi nebănuite, ele se mențineau la același nivel înalt și se impuneau admirațiunii constante, dacă nu aclamațiunilor gălăgioase. Prin însușirile lui specifice, se

poate spune că Marghiloman a fost cel mai de seamă dintre "debaterii" noștri parlamentari.

Nu pot uita faimoasa sa interpelare din 1908 împotriva activității Ministerului de Război al generalului Averescu. Mai multe ceasuri de-a rândul și-a desfășurat acuzația cu o artă în prezentarea actelor din dosare, cu o măiestrie în comentarea lor, cu o armonie în construcția tehnică a discursului, mai presus de orice calificare. Aveam impresia că nu am în fața mea un orator, ci un strateg care și-a așezat bateriile cu atâta știință, care și-a combinat înaintarea trupelor cu atâta precizie, încât vedeai cum sub focul for concentric și sub coordonata lor navală cetatea trebuia să capituleze. Argumentele lui se succedau ca valurile unui asalt irezistibil.

Atunci abia am avut intuiția că mi se dezvăluiește adevărata personalitate a lui Alexandru Marghiloman, căci cei ce au crezut că dânsul a fost un om politic s-au înșelat. A fost un avocat, un mare avocat, poate cel mai mare avocat al acestei țări. Ca să pledeze o cauză era neîntrecut. Dacă ar fi fost sărac, dacă ar fi trebuit să-și câștige existența, ar fi avut la bară o situație superioară tuturor colegilor săi și în genere pentru baroul român, pentru strălucirea oratoriei judiciare, bogăția lui Marghiloman a fost o reală pagubă. De-altminteri, după întoarcerea sa din Paris de la studii, a practicat avocatura câțiva ani și succesul său a fost fără seamăn. Din nenorocire însă, ambiția sa personală, vanitatea unui părinte îmbogățit, mentalitatea mediului social în care trăia, l-au sustras de la vocațiunea sa firească și l-au îndrumat spre cariera politică pentru care nu avea de fapt însușirile cuvenite. În politică se cer credință, concepții și spirit de sinteză. Marghiloman nu a avut nici credințe

adânci, nici concepții largi, nici facultăți de sinteză. Conveniențe sociale, nu principii poruncitoare l-au adus în lagărul conservator și, fapt caracteristic, odată nu a primat acolo glasul doctrinelor și al programelor, ci îndemnul prieteniiilor personale. Decenii întregi a fost omul lui Carp, nu omul ideii conservatoare.

Cât privește orizontul său politic, era surprinzător de mărginit, felul lui de-a privi orice chestie era îngust, dictat de considerațiuni meschine, stăpânit de vanități, de ostilități mărunte. Fără îndoială, indiferent de valoarea concepției în sine, un Carp, un Lahovary, un Maiorescu chiar îi erau cu mult superiori. Ei știau să integreze o chestie trecătoare în cadrul intereselor permanente ale evoluției generale a statului nostru. Marghiloman cerceta totul în limitele stricte ale actualității prezente. Ce era însă mai departe, cum se înlănțuiau problemele, cum se coordonau, aceasta ieșea din sfera preocupărilor lui intelectuale și a frământărilor sale sufletești. Iar spiritul de sinteză nu avea ce căuta în structura intelectuală a unei minți atât de analitice, de aceea era întotdeauna un izbitor contrast la dânsul între examinarea unei chestii și între concretizarea concluziilor ce se desprindeau dintr-însa. Pe cât era de maestru în cea dintâi, pe atât era de mediocru, de banal, în cea de-a doua.

În fine, ca să reușești în politică, pentru ca să fii un adevărat om de stat, trebuie să ai acel dar special cu care te naști, pe care nu-l poți dobândi nici prin strădanie, nici printr-o experiență oricât de îndelungată - simțul politic. Or, acest simț i-a lipsit cu totul lui Marghiloman și, urmărindu-l de-a lungul întregii sale cariere, vom vedea cum i-a scăpat neconținut înțelesul adânc al vremurilor pe care le-a trăit.

Două au fost în zilele lui marile curente ce au determinat evoluțiile sociale și istoria popoarelor: curentul democratic și principiul naționalităților. Ciudat, dar caracteristic și edificator, în toate împrejurările îl găsim pe Marghiloman împotriva acestor curente. De câte ori a fost vorba în politica noastră internă de vreo măsură având drept scop democratizarea țării, fie că această măsură se chema îmbunătățirea tocmelilor agricole, casa rurală, exproprierea, reforma electorală, votul obștesc, el a trebuit să i se împotrivească.

Iar când a fost vorba de întregirea neamului, printr-o orbire pe care numai lipsa, organica lipsă de simț politic o poate tălmăci, îl vedem punându-se fără rost de-a curmezișul aspirațiunilor naționale și înfundându-se cu îndărătnicie până la absurd și până la inadmisibil într-o politică de pactizare cu inamicul și de obediență față de cotropitori. Poate că această lipsă de simț politic ar fi compromis mai puțin cariera lui Alexandru Marghiloman, dacă natura i-ar fi dat un antidot și un frâu prin puțină moderațiune și prin puțină prudență. Dar, spre suprema lui nefericire lipsa de simț politic era agravată - amplificată - printr-un incorigibil temperament de jucător. Jocul ocupa un loc însemnat în toată organizarea traiului său, îi consacra cel puțin câteva ore în fiecare zi. Juca acasă după micul dejun cu intimii săi, juca după prânz la club "poker" sau „maus" oricât de ocupat ar fi fost la Cameră, sau la minister și oricât de grave ar fi fost problemele de la ordinea zilei. Juca săptămâni întregi la hipodrom sau pe toate câmpurile de curse din Franța. Și tot așa juca și în politică, puneă totul pe o carte și dacă pierdea, cu patimă, cu încăpățănare și cu speranța în câștig, reîncepea. Avea de-altminteri însușirile tipice

marelui jucător: îndrăzneală la atac, necruțare la câștig, neșovăială la pierdere, dar este lesne de înțeles că în asemenea condițiuni lipsa sa firească de simț politic nu l-a putut duce decât la jalnicul capitol cu care s-a încheiat viața lui politică, începută sub atât de promițătoare și de strălucite auspicii.

Păcat, de o mie de ori păcat, căci țara ar fi fost îndreptățită să culeagă de pe urma acestui proeminent fiu al ei alte roade decât cele pe care le-a cules. Cu unele din însușirile lui, cu marele său talent, cu puterea sa de a munci, cu netăgăduitul său patriotism, Marghiloman ar fi meritat o altă soartă, o altă pagină decât aceea pe care a înscris-o în cartea neamului.

Mulți dintre contemporani, aflați sub impresia patimilor vremurilor înfrigate ale neutralității, ale ocupației străine, ale păcii de la București și ale întregirii neamului, refuzau să-i retragă lui Marghiloman osânda judecății lor neiertătoare. Eu mărturisesc că nu simt în mine această putere, nu o simt din ziua în care am citit, la moartea lui, codicilul testamentului său. Cuvintele: „Am greșit poate mai des decât socotesc, dar gândul mi-a fost întotdeauna curat și mi-am iubit țara”, dezvăluiesc drama intimă a acestui biruit. Pentru ea, dacă nu pentru activitatea sa politică, socotesc că viața și cariera lui Alexandru Marghiloman trebuie să fie judecate nu în lumina resentimentelor justificate, nu în cadrul rigid al logicii și al moralei, ci în perspectiva, în îngăduitoarea perspectivă a unei infinite melancolii.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.III, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 79-83

Take Ionescu

Îl cunoșteam bine de mulți ani, îl cunoscusem întâi la vârsta de treisprezece ani când, în calitatea sa de ministru al instrucției, a prezidat la Ateneu distribuirea premiilor și când Mitropolitul Ghenadie mi-a pus pe frunte obișnuita cunună a premiantului întâi, iar el mi-a înmănat, legat cu o panglică tricoloră, volumul “Letopiseților” lui Kogălniceanu. Îl întâlнисem apoi adesea la Bufta în casele Principelui Alexandru Știrbey și la Sinaia, în diferite ocazii și la feluriți prieteni. Întors în țară, mijlocisem pe lângă el ca să ocup o catedră la școala de științe de stat, unde țineam să fac o serie de prelegeri asupra vieții și concepțiilor politice ale câtorva englezi și, cu acest prilej, îmi arătase o deosebită și cordială bunăvoință. Când a venit în 1904 ca ministru de finanțe în guvernul lui G.Gr.Cantacuzino, deși nu aveam decât 24 de ani, îmi oferise să fiu secretarul său general. Între 1904-1907 fusese șeful meu ierarhic, întrucât centrala Băncilor Populare depindea pe vremea aceea de departamentul finanțelor și păstrasem cea mai frumoasă amintire a acestei colaborări între un ministru supraîncărcat de muncă și un modest director, care, spre a obține câteva hotărâri și câteva iscălituri, trebuia să-l pândească între două audiențe, să-l calce dimineata în odaia lui de culcare pe când își făcea toaleta, sau seara pe la miezul nopții când, în sfârșit, valul solicitatorilor începea să se rărească. [...]

Bineînțeles îl admirasem la tribuna parlamentară, al cărei podoabă a fost atâtea decenii, deși adesea

condamnat să vorbească în grabă și între două procese, cuvântările se resimțeau de lipsa lui de pregătire. Nu erau de ajuns de gândite, ușurința de a improviza neputând să compenseze întotdeauna maturitatea de cugetare și îngrijirea formei. Elocința lui era însă simpatică, clară, logică, fără artificii multe. Pe la sfârșitul carierei sale era cam aplecată spre confidențe, spre repetări, dar în zilele lui bune era plină de avânt și de înaripare, cucerind auditoriul prin bogăția cunoștințelor și profunzimea talentului.

În sfârșit, avusesem cu el o scenă din cele mai caracteristice, când a aflat că vreau să intru în viața politică. Mă chemase și a făcut pe lângă mine un călduros apel ca să mă înscriu în partidul conservator. După ce i-am mulțumit pentru măgulitoarele lui aprecieri și pentru prieteneasca solitudine pe care mi-a manifestat-o în toate împrejurările, i-am arătat că nu pot răspunde dorinței lui, fiindcă toate credințele mele sunt potrivnice ideologiei conservatoare. Convingerea mea adâncă, formațiunea mea intelectuală mă împing spre o politică de hotărâtă democratizare a societății românești, politică ce nu văd cu puțință să fie realizată în configurația de atunci a României decât de partidul liberal. Dacă ar fi, am adăugat, să mă călăuzesc de considerațiuni de ordin personal, ar trebui să intru în partidul conservator. Nicu Filipescu îmi este unchi și a stăruit adesea pe lângă mine. “Dumneata îmi vorbești cum nimeni altul nu mi-a vorbit până azi, marea majoritate a prietenilor de familie și a cunoscuților mei sunt în lagărul conservator. La liberali nu cunosc aproape pe nimeni, afară de frații Brătianu, care au fost în tinerețea lor elevii tatălui meu, dar nu pot spune că între ei și mine există vreo intimitate. Totuși nu

aș putea pentru nimic în lume să lupt pentru o cauză în care nu cred". M-a ascultat, a insistat din nou, pe urmă s-a uitat în ochii mei și, schimbând deodată tonul, mi-a zis: "Grozav aș fi vrut să te câștig de partea noastră și de aceea am stăruit atâta, dar fiindcă văd că nu am reușit, conștiința mea este împăcată și pot acuma să-ți spun tot gândul meu: ai dreptate. În locul dumitale aș face același lucru și, dacă am un regret în viață, este că am fost mai slab decât dumneata. La solicitările conservatorilor, îndeosebi la cele ale lui Alexandru Lahovary nu am avut tăria să rezist. Când am trecut în partidul conservator, Eugen Stătescu m-a vestit că mă voi căi de hotărârea pe care o luasem. Ce dreptate a avut! Până la mormânt voi purta povara greșelii mele, căci de atunci și până azi viața mea este o tragedie. Nu știi ce înseamnă să fii condamnat a apăra un ideal care de fapt nu este al tău. Urmează-ți glasul conștiinței și să dea Cel Atotputernic, întrucât nu ai făcut greșeala mea, să poți înfăptui credințele tinerețelor dumitale".

Când am debutat în toamna anului 1907 în parlament rostind primul meu discurs la legea tocmelilor agricole, deși de acuma adversar politic, mi-a scris seara o scrisoare mișcătoare spunându-mi că socotește debutul meu drept cel mai frumos din ultimele decenii și că trebuie să se întoarcă tocmai la vremurile în care și-a făcut pentru prima oară apariția la tribuna parlamentară generația lui Dissescu, Djuvara, Arion și Marghiloman pentru a-i găsi echivalentul. Îl combătusem în cameră și la întruniri publice, bineînțeles cu decența pe care mi-o impuneau vârsta, situațiile noastre respective și amintirile mai sus pomenite, dar cu toată hotărârea reclamată de

lupta dintre două partide opuse în doctrine, ca și în modalitățile lor de înfăptuire. [...]

În intimitatea, în adevărata intimitate a lui Take Ionescu nu pătrunsesem însă, îndeaproape mi-a fost dat abia atunci la Titulescu să-l cunosc, și când îl dibuiai astfel nu puteai să nu fii fermecat, fiindcă de fapt era mai presus de toate un om fermecător. Dar farmecul lui nu izvora atât din inteligența, cât din sufletul său. Desigur, inteligența lui era sclipitoare, vie, receptivă, înțelegătoare, adaptabilă la orice mediu și la orice împrejurări, însetată de noutate. Totul îl interesa și totul îl pasiona, conversația lui era de asemenea plină de colorit, amintiri, anecdote, descrieri de o minunată putere evocatoare, observațiuni subtile, un orizont larg întinzându-se cu mult peste contingentele locale și judecățile momentane.

Dar, la o analiză mai adâncă, această inteligență îi pricinuia unele deziluzii și, sub strălucirea conversației, descopereai repede multe scăderi. Într-adevăr, inteligența atingea lucrurile, nu le pătrundea; iar în această privință scrisul său era simbolic, pana lui parcă flutura numai peste hârtie. Organica predispoziție de a adânci lucrurile îi lipsea, de acolo poate și lipsa lui de principii, de credințe adevărate, ușurința cu care trecea de la o convingere la alta, toate sfârșeau firește prin a da - și nu fără temei - inteligenței sale un caracter de superficialitate, o notă de oportunism, care îi umbreau farmecul.

Tot astfel și conversația lui, la o cercetare mai amănunțită îi apărea lipsită de un fond real, vorbea prea mult și ce trebuia și ce nu trebuia, iar în acest amalgam cele interesante se pierdeau prea des în banalități și chiar

în inutile trivialități. Cu o ușurință surprinzătoare deșerta tot ce-i venea în minte, în fața oricui îi ieșea în cale, iar eforturile intimilor de a pune strajă gurii sale rămâneau neîncoronate de succes. Conversația lui avea tendința vădită de-a degenera într-o logomahie care îi umbrea farmecul.

În schimb, sufletul lui te câștiga definitiv și fără de rezerve, fiindcă dintr-însul se desprindeau luminoase și într-o măsură neîntrecută bunătatea, înțelegerea aproapelui și intuiția profetică a lucrurilor. Da, Take Ionescu era bun, bun în toată puterea cuvântului, nu a fost om care să bată la ușa lui fără să-și vadă durerea alinată, sau nevoia împlinită, dând cu aceeași dărnicie din tezaurul statului, ca și din punga lui. Cu drept cuvânt i s-a adus învinuirea de a fi inaugurat, când era la putere, nenorocita politică a "revărsării Nilului", singura ei explicație, dacă nu justificare, este că ea nu era decât manifestația oficială a practicii de toate zilele din viața lui privată. Într-adevăr, acasă, la guvern și în opoziție era toată ziua cu mâna în buzunar. El plătea chiria cluburilor, el subvenționa ziarele partidului, el alimenta fondurile campaniilor electorale, el ajuta prietenii în nevoie, el plătea operațiile partizanilor bolnavi, iar când nu mai avea bani iscălea polițe în dreapta și în stânga, gira și pe cei solvabili și pe cei pentru care știa foarte bine că la urma urmei tot el va trebui să le achite datoria. Acest om, care a câștigat ca avocat mai mult decât toți contemporanii săi, a reușit astfel să ducă veșnic lipsă de bani și să fie dator până și la cămătarii de rând.

Acuzația ce i s-a adus mereu că tolerează ceea ce un om de stat nu trebuie să tolereze partizanilor săi, era pe deplin întemeiată. Dar indulgențele vinovate ale lui Take

Ionescu nu proveneau dintr-o lipsă de simț moral, ci din această bunătate a sa împinsă până la slăbiciune. Era incapabil să reziste unei intervenții în care se făcea apel la inima lui și ajungea în acest chip să admită procedee și compromisuri a căror elasticitate morală era pe urmă cel dintâi să o recunoască și să o regrete.

Tot astfel bunătatea, adânca, infinita sa bunătate îl împiedica să aibă resentimente. Puțini oameni au fost mai violent, mai pătimăș atacați, nimeni însă nu uita mai repede și nu ierta mai ușor, mai fără de urmă decât el. Ca și Nicu Filipescu, s-a definit pe sine mai bine decât l-ar putea caracteriza vreunul din noi, când a spus: "Nedreptățile pe care mi le-au făcut alții, nu cer nimănui să le regrete, căci eu le uit; acelea pe care le-am făcut eu altora, nu cer nimănui să le uite, căci eu le regret". Tot sufletul lui Take Ionescu stă în această admirabilă formulă; deși de pe urma acestei bunătăți el a cules de-a lungul zbuciumatei sale vieți politice mai multă ingratitudine decât recunoștință, totuși a ținut parcă întotdeauna să răspundă ingratitudinilor cu mai multă bunătate încă, așa încât se poate spune că adesea bunătatea lui lua înfățișări de adevărată măreție. De-asemenea, facultatea sa de-a înțelege pe aproapele lui, de a-i pătrunde psihologia, de a i se substitui, era uimitoare. Vorbind cu el, simțeai îndată că te pricepe, că îți împărtășește necazurile, durerile, zbuciumările sufletești, că între tine și el s-a stabilit o sinceră și deplină comunitate sufletească.

Ne povestea într-o seară că visul cel mai mare al lui ar fi fost să fie Papa de la Roma. Se înșela, ar fi trebuit mai repede să spună duhovnic. Prin toată firea lui avea sufletul ideal al unui neîntrecut confesor și, de fapt, puțini

oameni știau mai bine decât el să atragă confidențele semenilor săi. Am cunoscut chiar femei tinere și frumoase care simțeau nevoia să i se spovedească, încredințate că nimeni nu le poate mai bine înțelege frământările lăuntrice și strigătul simțurilor. Numeroasele lui prietenii în țări atât de deosebite și în cercuri atât de variate aveau la temelia lor acest dar de a privi lucrurile sub prisma psihică a interlocutorului. Iar lipsa de dârzenie care îl caracteriza în orice negocieri, predispoziția lui de a ceda părții adverse, tendința de a recurge mereu în procese ca și în politică la tranzacții, proveneau în chip natural din faptul că, fără să vrea, se punea întotdeauna în locul, în mentalitatea, în felul de a percepe, de a reacționa al adversarului său și nu-i venea să ceară altuia ceea ce atât de limpede simțea că nu ar putea face el. Din punctul de vedere al cerințelor politice era desigur, o mare slăbiciune, dar din punct de vedere pur omenesc, ce interesantă, ce atrăgătoare însușire!

Firește că înțelegând toate slăbiciunile și toate patimile oamenilor, aluneca prea lesne pe povârnișul indulgențelor exagerate, așa încât Take Ionescu a cules poate pe ogorul politic mai multe neajunsuri decât foloase pe urma acestor două însușiri dominante. Este lesne de înțeles că orice om fiind atras din fire de bunătatea și de înțelegerea psihologiei sale, era astfel ușor cucerit de Take Ionescu. Dar puterea farmecului creștea încă atunci când intervenea și intuiția sa, minunata și adesea profetica sa intuiție a lucrurilor. Ea nu era la el un proces de cerebralitate, de raționament, de logică, de argumentare, ci un proces de supra-acuitate a simțurilor, un proces din domeniul misterios al subconștienței și al vederilor profetice. Într-un grad mai

mare decât toți contemporanii săi a avut viziunea celor ce aveau să vie. Vorbele pe care le-a spus la izbucnirea războiului mondial sunt impresionante: “Acesta e război de cinci ani. Va intra Anglia; va intra Italia, vom intra noi și nu se poate să nu intre și America. Până și Japonia va intra. Va fi vai de omenire. Dar de un lucru sunt sigur: că Aliții vor fi definitiv victorioși și că voi vedea cu ochii România Mare. Și vom vedea alte lucruri mari. Vom vedea multe tronuri prăbușindu-se; vom vedea născând atotputernicia Americii; vom vedea preponderența rasei anglo-saxone, vom vedea omenirea făcând un mare pas spre stânga, spre socialismul revoluționar. Vom vedea multe lucruri mari, dar zguduirea generală va fi așa de formidabilă, că o sărăcie groaznică va stăpâni omenirea foarte mulți ani. Dintr-o criză vom intra într-alta și ține bine minte: generația mea și a ta vor vedea România Mare, dar nu vor mai vedea zile bune!” [...]

Așa se explică și tinerețea sentimentelor lui, la 60 de ani era îndrăgostit ca un student și toată viața a fost veșnic amoretat și un mare, un incorigibil sentimental. Take Ionescu a fost comparat cu o antenă de telegrafie fără fir, un receptacol de o sensibilitate extremă, înregistrând toate undele invizibile și retransmițându-le pretutindeni ca verdicte poruncitoare ale întregii sale ființe. În această comparație este mult adevăr și, așa fiind, era natural ca el să fi trăit într-un fel de exaltare permanentă de entuziasm romantic. În capul lui se perindau fel de fel de visuri, imagini succedau imaginilor și euforia iluziilor alterna cu trista constatare a realităților.

Bineînțeles, ca toți senzitivii, Take Ionescu era foarte impresionabil, încă un mare defect pentru un

bărbat de stat. Dar puterea lui înăscută de entuziasm reacționa cu o surprinzătoare ușurință și îl îndruma repede pe calea speranțelor înviorătoare. Îmi aduc aminte că într-un consiliu de miniștri la Iași, Vintilă Brătianu i-a adus imputarea că este prea impresionabil. Răspunsul său a fost tipic: "Ai dreptate, sunt impresionabil, foarte impresionabil, sunt însă ca o minge de cauciuc, cad ușor la pământ, dar cu cât cad mai tare, cu atât sar mai mult în sus, așa încât la drept vorbind, viața mea este o veșnică alternanță de depresii și de reacții imediate. Mă întreb singur, adesea, dacă aceste reacții nu depășesc cu mult nețăgăduitele mele descurajări". Avea dreptate; în bilanțul final al carierei sale, consecințele entuziasmului au întrecut cu mult neajunsurile impresionabilității.

În orice caz, prin aceste trei însușiri sufletești atât de profund omenești era cu neputință ca Take Ionescu să nu te farmece, de-altminteri nu știu dacă el însuși conștient, ori ba, ținea să-ți câștige toată simpatia. Era vesel, amabil, îndatoritor, își cheltuia personalitatea cu aceeași prodigalitate ca și averea, căutând să cucerească pe oricine îl apropia. Tot la Titulescu am adus într-o zi la masă pe fiul meu, pe atunci un băiat de 12-13 ani, și de îndată ce l-a văzut nu a știut ce să născocască ca să-l distreze, ca să se pună la nivelul său, ca să-l încânte. Cred că pentru a captiva pe cea mai frumoasă femeie din lume nu ar fi putut desfășura mai multă osteneală și mai multă artă. De aceea se și poate spune că în afară de Ion Brătianu tatăl, nici unul din oamenii publici ai României contemporane nu a reușit să închege prietenii mai entuziaste și să-și asigure devotamente mai desăvârșite decât Take Ionescu. Când a trebuit să plece din partidul

conservator democrat, lumea nu s-a grupat în jurul unei doctrine, ci exclusiv în jurul persoanei sale și, tot astfel, când persoana lui a dispărut, s-a desființat și partidul.

Războiul mondial i-a asigurat un nume nepieritor în istoria întregirii neamului nostru. Cu extraordinara sa putere de intuiție Take Ionescu a înțeles din prima clipă că a sunat ceasul cel mare al realizării visului nostru secular și, fără alte preocupări lăaturalnice, a pus toată inteligența, tot talentul, toată munca lui în slujba înfăptuirii României Mari. Din acel moment, partidul căruia până atunci îi sacrificase totul nu a mai existat, intuiția îi arăta doară că într-o Românie întregită cadrele înguste ale formațiunilor politice antebelice se vor sparge și vor fi înlocuite prin alte înjghebări, prin exponenții unor curențe sociale mai largi și cu totul deosebite. Din acel moment a rupt toate legăturile care de atâția ani îl încătușau unei politici căreia de fapt i se supusese numai din considerații de ambițiuni subalterne și mediocre și s-a avântat în politica mare a cerințelor poruncitoare epocii noastre. În această acțiune, însușirile lui caracteristice și-au găsit un minunat teren de dezvoltare, facultățile sale de intuiție, de acuma nestânjenite, se puteau manifesta în toată splendoarea lor. Defectele înseși ale lui Take Ionescu nu mai aveau aceeași importanță, excesul de contradicții mărunte, impresionabilitatea, oportunismul, spiritul de compromis, indulgențele împinse până la slăbiciune și până la imoralitate, ce mai reprezentau ele în vârtejul formidabil din care trebuia să iasă o patrie mărită și o lume nouă?

Și astfel, Take Ionescu a putut aduce țării sale și neamului său în timpul neutralității, în timpul războiului și după război, servicii de o istorică însemnătate. M-am

întrebat adesea dacă în solitudinea sa norocul nu a mers și mai departe răpindu-l la timp ca să nu apuce vremuri de frământări secundare, în care vanitatea, combinațiile de culise, antecedentele sale de politician l-ar fi ispitit să cadă din nou în păcatele antebelice și să-și sfârșească, astfel, cariera în aceleași condițiuni controversabile și lipsite de înaripare, în care și-o începuse. Cel puțin dânsul a murit într-o apoteoză ale cărei raze întârziate luminează și azi, cu o vie strălucire, destinul său politic. Oricum ar fi, îi vom păstra pururea o duioasă amintire pentru complexul său de însușiri, cât și pentru partea pur omenească a personalității sale.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.III, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 111-118

Nicolae Titulescu

Bietul Take! O fi făcut el multe boacăne și multe prostii în viața lui, dar le-a plătit toate prin câte l-a făcut să sufere Titulescu în acel Minister Averescu.

Pe Titulescu, Take-l considera ca un fiu sufletesc, și cum Dumnezeu nu-i dedese copii, își revărsase asupra lui toată dragostea părintească. Îl mânca din ochi, îi admira toate însușirile și nu vedea nici un defect. Take punea mai presus de tot inteligența și talentul oratoric și socotea pe Titulescu ca cel mai inteligent și mai elocvent român. Deși avea mari însușiri morale, printre care bunătatea și fidelitatea față de prieteni, Take nu punea preț pe ele, și de altminteri, până în 1920, Titulescu nu-i dedese nici o dezamăgire pe această latură.

Desigur că, cu talentele sale, cu abilitatea sa și cu totala sa lipsă de scrupule, Titulescu ar fi ajuns și fără sprijin, dar nu e mai puțin adevărat că Take i-a înlesnit calea și l-a împins de umeri, în cariera lui politică. Cea mai elementară pudoare sufletească ar fi cerut de la Titulescu cel puțin recunoștință pentru nemărginita dragoste pe care protectorul său i-o arătase până atunci, în clipele în care începuse să se zbată sub călcâiul nemilos al tânărului parvenit. Dar Titulescu nu era nurnai un om fără c.... dar și un om fără inimă. L-am văzut fără o lacrimă la moartea mamei sale, refuzând să o vadă în ultimele ei ceasuri și după ce încetase din viață, sub pretext că boala și moartea erau cele două lucruri cu care nu se putea împăca, și deși venisem la el să-i aduc un cuvânt de mângâiere, rn-a rugat să vorbim de altceva. De notat că nu era certat cu răposata, cum s-ar putea crede și că-mi spusese în

mai multe rânduri că mumă-sa era singura ființă pe pământ, pe care o iubea...

Mi-am dat seama îndată după intrarea lui Titulescu în Ministerul Averescu, în iulie, de schimbarea sentimentelor sale față de Take. Lămurirea completă a avut loc în casa lui de la șosea, cu prilejul unei lungi și excelente mese pe care am luat-o împreună, numai în doi. După o zi năbușitoare, cum sunt zilele de vară în București, convenisem să cinăm împreună la răcoare, ca să stăm de vorbă. A venit să mă ia la Minister pe la ora 8 1/2 și sub pretext că nicăieri nu puteam fi mai în liniște (nevastă-sa era plecată nu știu unde), m-a dus la el acasă. În timpul mesei am vorbit de multe, iar la cafea a adus-o despre Take Ionescu. Un ceas și jumătate a ținut să-mi explice, cu o formidabilă vervă, trebuie să o recunosc, cât iubea el pe Take și cât îl admira. După ce mi-a enumerat, fără milă, toate însușirile pe care șeful său nu le avea atribuindu-i-le însă cu insistență pe toate, mi-a înșirat prilejurile pe care Take le avusese în lunga lui carieră “de a se înstăpâni pe situație” și la care renunțase numai din bunătate, ca să nu supere sau să jignească pe alții... “Mă, nu știi cum îl iubesc eu pe omul ăsta, e de zahăr, dar cine l-a cunoscut numai în țară n-a cunoscut nimic. Pe Take trebuie să-l vezi în străinătate, acolo e la largul lui. Să-l vezi, mă, la o masă mare, la Paris, de pildă la o masă, știi, cu vedete mari, cu un mareșal la dreapta stăpânei casei, cu ambasadori, cu cardinali, cu Madame de Noailles. În așa o sindrofie, lui bietul Take îi vine rândul, natural, cam pe la coada mesei. Ei bine, crezi că vorbește mareșalul, ambasadorul, cardinalul sau doamna de Noailles? Doamne ferește! Îi turuie gura numai lui Take, nu mai lasă pe nimeni să spună o vorbă, și îi dă înainte cu melodiosul accent pe care-l cunoști... Il est epatant, mon cher! ... Toată lumea

întreabă cine e, și fiindcă nimeni nu știe, tot felul de legende se nasc în jurul lui... Mă, tu nu-ți dai seama cât îl iubesc eu pe Take, mă, ăsta e om! Dar la Londra să-l vezi! Să-l vezi în mijlocul oamenilor din City: mă, el nu pricepe nimic din treburile lor; ei nu pricep nimic din ce spune el, în englezeasca lui specială. Nu e nimic: toți bancherii din Londra sunt convinși că au a face cu un mare financiar care nu se explică bine! "Mă, îi face marț pe toți!"... Și, după două minute de tăcere: "Mă, nimeni nu știe cât îl iubesc eu pe Take și nu o știe nici el! "...

Mi-a mai povestit și altele, și după ce mi-a dovedit astfel cât îl iubea pe Take a început să vorbească de soția șefului și să-mi explice pentru ce nu o putea suferi. Fiindcă era proastă și parvenită, fiindcă își bătea joc de bărbatu-său și de prietenii lui, fiindcă se amesteca în toate și le încurca pe toate, într-un cuvânt fiindcă era nenorocirea iubitului său Take... Și dă-i, și dă-i. Am aflat astfel că d-na Titulescu și d-na Take Ionescu erau la cuțite, că ajunseseră să nu se mai vadă, și că nu se mai înjurau decât prin telefon...

Cădeam din pod! Crezusem până atunci că Take Ionescu și Titulescu erau ca două degete ale aceleiași mâini, și-mi dam deodată seama că rosturile dintre ei se stricaseră rău. Cât am mai stat cu dânșii în guvern mi s-a părut totuși că prăpastia era mai mult o crăpătură de suprafață, provocată de rivalitatea cucoanelor. Mult mai târziu mi-am lămurit resortul adânc și ascuns care a împins pe Titulescu într-o vrăjmășie fără cruțare împotriva tatălui său spiritual. N-au fost cucoanele; a fost ambiția lui Titulescu de a juca un rol european, de a fi exponentul autorizat, și singurul exponent al României peste graniță. Prinsese gust de politică externă pe vremea

pribegiei sale în Paris (1918-1919) și toate străduințele sale tindeau să mute hipertrofiata sa personalitate de pe modesta scenă balcanică pe care debutase, pe scenele cele mari din Apus. Temperament și suflet de vedetă, nu se împăca cu o activitate de subordine și se muncea deja în 1920 să ajungă la rolurile internaționale și să se amestece în politica mondială. România trebuia să-i servească numai de trambulină și să-l arunce în sferele superioare în care se hotărau destinele lumii... În realizarea planului său, Take Ionescu era însă un mare obstacol, căci în cercurile diriguitoare din Occident, omul reprezentativ al României era Take, și nu era loc pentru doi. Trebuia să curețe pe Take, ca să ajungă el.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, Ed. Machiavelli, București, 1996, pag. 135-137

Petre P. Carp

Lumea s-a întrebat mereu cum a fost cu putință ca un om cu însușiri superioare să fi lăsat în urma lui o operă atât de sterilă? Cu cât mă gândesc mai mult la această existență, cu atât îmi apare mai clară o singură explicație: într-o lume care mergea tot mai mult spre democratizare, Carp și-a făcut iluzia că se poate organiza și dezvolta România Mică pe o bază reacționară. [...] Din această antinomie derivă toată nepotrivirea între concepțiile lui Carp și instinctul permanent al țării, ea explică totodată de ce, trăind în vremuri în care s-a făcut independența, regalitatea, organizarea internă a vechiului regat, întregirea neamului și marile reforme democratice, Carp nu a știut să lege numele lui de nici una din aceste glorioase, epocale înfăptuiri. Mai mult, dacă le punem pe toate într-un taler al balanței și vedem ce poate pune Carp pe celalalt taler ca operă pozitivă, contrastul ne apare și mai izbitor și mai jalnic, căci nu găsim alături de teorii paradoxale, de prorociri neîmplinite, de discursuri lapidare și de tăioase cuvinte de spirit, decât legea pădurilor, regimul pescăriilor, legea țiucii și alte creațiuni secundare și efemere de aceeași natură.

Așa încât ești ispitit să-ți pui chiar întrebarea dacă poate fi calificată drept inteligență, inteligență politică, spiritul care a dat dovadă de atâta neînțelegere a epocii, de atâta orbire față de problemele fundamentale care o frământau? A nega inteligența unui om ca P.P.Carp ar fi cel puțin o exagerare, dar a-i tăgădui simțul politic, intuiția și viziunea politică, mi se pare o realitate pe care

la lumina faptelor și în perspectiva vremurilor nimeni nu o mai poate contesta.

Dacă Petre Carp ar fi privit, ca să nu luăm decât două pilde, chestia socială și chestia națională sub prisma inimii, în loc să le privească sub prisma minții, dacă ar fi adus în judecarea acestor două mari probleme puțină umanitate, puțină revoltă față de nedreptățile actualei organizări sociale, puțină durere pentru suferințele românismului asuprit de cotropiri străine, dacă nu s-ar fi împotrivit cu o îndărătnică și, de-altfel, zadarnică înverșunare, tuturor revendicărilor claselor obidite și nu ar fi jignit până la odios sentimentul național, nesocotind sistematic aspirațiunile Ardealului și pactizând cu inamicul, pe când soldații țării luptau pentru înfăptuirea lor; dacă Petre Carp ar fi avut o părticică numai din acele însușiri sufletești ce fac pe oameni să se împărtășească din legitimele emoții ale generației lui, nu ar fi rostit cuvintele pe care le-a rostit în Consiliul de Coroană de la Cotroceni când porneam în lupta pentru dezrobirea fraților noștri. [...]

Dar Petre Carp nu avea inimă. Era nemilostiv și rece, în viața privată cu nevasta și copiii lui, în viața socială cu prietenii, cu țăranii la moșie, în politică cu partizanii, ca și cu adversarii lui. Nici un avânt, niciodată și față de nimeni. Față de copii, severitate fără afecțiune, față de amici și de partizani gogomani - cel mult o simpatie disprețuitoare, față de adversari - ostilitate fără de generozitate, iar față de mulțime - nepăsare împinsă adesea până la cruzime. Nu a ajutat, nu a făcut vreun serviciu, nu a avut grijă nici de cei din jurul lui, nici de județul său. [...]

Un asemenea om nu putea fi un mare bărbat de stat, iar dacă totuși a jucat un rol covârșitor în viața noastră publică, este fiindcă alături de acele defecte care îi răpeau puțința de a imprima cu folos pecetea personalității sale epocii, avea fără îndoială, și în cel mai înalt grad, trei însușiri pe cât de strălucite, pe atât de rare: talent, spirit, probitate materială și morală.

Adevărul este că talentul său era de o esență atât de superioară încât multă vreme contemporanii lui nici nu i-au recunoscut întreaga valoare. În noianul de frazeologie romantică, de arguții advocățești, de nesfârșite analize ce caracterizau elocința de atunci, Petre Carp reprezenta aproape singurul spiritul de sinteză și formulă lapidară. Oratoria lui nu era oratorie de mase. Carp nu se adresa sufletului, ci pornea de la rațiune, dar era de o conciziune, de o claritate minunată. Fraza lui era turnată în bronz nepieritor, după 40 de ani discursurile lui sunt aproape singurele care se mai pot citi cu interes și cu admirație. Având o frumoasă cultură clasică, fiind unul din puținii oameni politici de la noi care citeau - deși domeniul cetirilor lui nu era prea variat - forma lui era întotdeauna îngrijită și era o plăcere estetică să-l asculți, chiar când erai departe de a-i aproba părerile. Intervențiile sale în dezbateri aveau pururea un adânc și meritat răsunet. În ceea ce privește spiritul, nimeni nu l-a întrecut, el a fost fără îndoială omul cel mai spiritual din vremea lui, replicile lui erau distrugătoare, din două cuvinte azvârlite cu aerul său ironic doboră cel mai înfocat adversar. S-a zis că era gata să sacrifice o situație pentru un cuvânt de spirit, este exagerat, dar desigur că vorbele lui mușcătoare i-au atras adesea dușmăanii inutile. În schimb, câte bătălii nu a câștigat cu uimitoarea sa

facultate de a dezarma adesea prin claritate. Când își punea monoculul și se uita la cineva, rareori în duelul ce se angaja nu era el învingătorul, nenumărate erau anecdotele ce au circulat despre apostrofele și jocurile lui de cuvinte. Este păcat că se pierd, căci cuprindeau toată gama de la patetic și ironie, până la glumă și la sofism.

În sfârșit, probitatea lui era cu adevărat cristalină și deplină. El nu era numai cinstit în înțelesul material și, ca să zicem așa, elementar al cuvântului, dar cinstit în credințele lui, incapabil de tranzacții morale de orice natură ar fi ele. Într-o societate care în secolul ei contact cu Orientul și prin necesitățile însăși ale instinctului ei de conservare, avea repulsiunea, înăscută repulsiune a atitudinilor intransigente și a hotărârilor definitive, Carp, cu purtarea lui rectilinie și neșovăitoare, se înfățișa ca o excepție și o pildă. Politica cere poate mlădieri, spectacolul inflexibilității lui Carp constituie totuși un spectacol înviorător. Recunosc că prin aceasta era înafară de geniul rasei, dar din punct de vedere pur omenesc, ce eleganță și ce estetism! Că Petre Carp a împins statornicia în convingeri și în fapte mai departe decât credințele logice, desigur a suferit cu prisosință și urmările, dar ce mulțumire sufletească să mai întâlnești printre atâția pentru care credințele sunt etichete de circumstanță și statornicia un lux inutil sau absurd, încăpătânați, naivi, iluzioniști, pentru care, ca pentru Carp, ideea este sfântă, statornicia o datorie, cuvântul-cuvânt. Dacă este adevărat că ceea ce ne-a lipsit mai mult au fost caracterele, apoi Carp a fost cel puțin un caracter în cel mai desăvârșit înțeles al cuvântului. Dânsul îți inspira respectul ce se cuvine sincerității depline, cu el nu aveai surprinderi, știai dinainte precis matematic care îi

vor fi reacțiunile în fața unei anume situații, învingea sau murea cu o idee.

De aceea, orice s-ar spune și orice ar fi greșit el, Carp, va rămâne în viața României antebelice, dacă nu ca un mare om de stat, totuși ca o mare figură.

I.G. Duca, *Amintiri politice*, vol.III, Jon Dumitru, Munchen, 1981, pag. 166-169

Virgil Madgearu

În mijlocul nulităților care se umflau ca să ocupe cât mai mult loc – Madgearu a fost una din personalitățile conturate cu vigoare. Lipsit din naștere de orice însușiri atrăgătoare, deșirat, uscățiv, cu fața lui căcănie de armean miop, cu ochelarii înșurubați pe nas, și cu buzele muiate în fiere - acest om harnic, dar încărcat cu electricitate negativă își pusese în cap să cucerească inimile, să ajungă un îndrumător de mase și nu putea pricepe pentru ce nu deștepta în jurul lui decât sentimente de repulsie...

Această constatare, pusă în fața scopului pe care-l urmărea, îi acrise caracterul și-l arunca în crize de răutate, cu atât mai acute și mai dese cu cât scopul urmărit se îndepărta și se arăta din ce în ce mai inaccesibil. Dacă n-ar fi urmărit inaccesibilul, dacă s-ar fi îndoit ca toți oamenii de puterile lui, Madgearu ar fi trăit și ar fi murit liniștit, cu o frumoasă carieră în urma lui. Dar Madgearu n-avea îndoieli - avea numai convingeri, convingeri de neclintit, convingeri pentru susținerea cărora lovea în dreapta și în stânga, și împrôsca cu venin, fără nici un discernământ. Era convins că științele economice primeau pe toate celelalte, era convins că împreună cu Weber și cu Sombart reprezenta cugetarea omenească, era convins că deținea soluțiile tuturor problemelor politice și sociale, era convins de superioritatea partidului său față de toate celelalte, era convins, în fine, că avea totdeauna dreptate. Socotindu-se genial, cinstit și dibaci, fierbea de necaz văzându-se năpăstuit și ținea drept proști, necinstiți și pe nedrept

favorizați de soartă, pe toți câți îi luaseră înainte. Din ciocnirea atâtor convingeri lipsite de elasticitate, din fierberea cazanului de venin, rezulta o stare de perpetuă pornire, de continuu arțag, de violențe nesocotite și de atacuri neașteptate.

[Madgearu] tocise zeci și sute de volume și se socotea depozitarul tuturor teoriilor, mai ales al celor germane, în materie de economie politică și de sociologie. Era convins că e singurul economist și financiar al României și în această calitate chemat să organizeze noile așezări postbelice, care nu puteau fi aduse la îndeplinire și în România decât sub senmul unei democrații cu atât mai intransigente cu cât binefacerile ei erau mai puțin dovedite. Dezinteresat din punctul de vedere al intereselor sale materiale, Madgearu era lacom de putere și nerăbdător să-și poată valorifica genialele concepții economice și financiare. Fiecare zi de întârziere îi rodea ficiații, îi otrăvea sufletul și îl împingea să scuipe venin. În fond, era spurcat numai la vorbă, și sub valurile de răutăți ce îi curgeau dintre buze se ascundea o inimă bună și naivă. Negativ ca toți constipații, Madgearu începea prin a opune un viguros nu, în discuție, la orice propunere pentru a ceda apoi argumentelor convingătoare, căci nu era un încăpățânat, ci un pornit - deosebire mare. Fiindcă era un pornit se da la oameni, ca și câinii prin sate, fără să știe pentru ce, dar fiindcă nu era încăpățânat, se împăca după ce sfârșea să latre, cu oamenii pe care încercase să îi rupă cu colții.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Machiavelli, București, 1996, vol. VI, pag. 244-245, vol. VII, pag. 226

Alexandru Averescu

Acest om ajuns târziu la cultură rămăsese sub influența primelor sale lecturi, și cum nu se întâlnise cu cartea și cu istoria decât după ce intrase în școala de război de la Torino, primele sale impresii au lăsat urme indelebile în creierul său. A stat însă prea puțin în Italia ca să se pătrundă metodic de geniul italian [...]

O slăbiciune copilărească pentru comploturi l-a urmărit până la moarte. Le combina în mintea lui, făcea primii pași, dar lipsa lui de încredere până și în sine însuși, sfiala lui față de autoritate, oportunismul lui care-l împingea la compromisuri nu i-au permis niciodată să-și ducă planurile până la sfârșit, în diferitele sale încercări. Le abandona de fiecare dată și trecea la combinații mai practice menite să-l ducă mai repede și mai sigur la o cât de discutabilă satisfacție a pripitei sale ambiții. A ratat astfel toate prilejurile să ajungă stăpân el însuși, mulțumindu-se cu ce a putut ciupi de la slăbiciunea sau de la bunăvoința stăpânilor momentului. [...]

În toamna anului 1919, popularitatea lui Averescu ajunsese la apogeul ei. În sate, oamenii îl vedeau în vis, unii jurau că-l zăriseră coborându-se dintr-un aeroplan în mijlocul lor, alții - cei care făcuseră războiul - povesteau că trăiseră cu el în tranșee. Printre țărani, numele lui Averescu era pe toate buzele; în el se cristalizau toate nădejdiile, numai de la el se aștepta minunea unui trai lipsit de griji și de nevoi. Popularitatea lui avea ceva mistic, ceva supranatural și tot felul de legende începuseră să-și facă drum în jurul acestui nou Messia al neamului românesc. Popularitatea generalului Averescu a

fost o psihoză a frontului, și demobilizații au adus-o în sate cum ar fi adus orice altă boală. Originea acestei psihoze trebuie căutată în faptul că de câte ori se ivise o greutate pe un front, generalul Averescu fusese trimis să descurce lucrurile, și izbutise mai totdeauna să facă față până și situațiilor disperate. S-au obișnuit astfel soldații să vadă în el "salvatorul" și au început încetul cu încetul să invoce protecția lui nu numai pentru nevoile de pe front, dar și pentru cele de acasă... Ca păianjenul în mijlocul pânzei sale, Averescu sta nemișcat și lăsa muștele să vină. El n-a umblat după popularitate și la începutul războiului lui nici nu i-a trecut prin cap că așa ceva ar fi posibil - popularitatea, a alergat după dânsul și când l-a prins, cel mai mirat a fost dânsul, atât de mirat încât n-a știut în primul moment ce să facă cu dânsa...

Am trăit în intimitatea lui Averescu pe tot timpul popularității sale și pot să aduc prețioasa mărturie, că după cum n-a alergat după popularitate, tot astfel n-a făcut nimic ca să o cultive sau să o ferească de loviturile adversarilor săi. Cât a purtat uniformă, nu s-a coborât în tranșee, iar după ce a scos-o și a îmbrăcat haina de partid, nu s-a coborât în sate. A stat la București sau la Severin și a făcut tot ce a putut ca să îndepărteze lumea de el. [...]

Niciodată, nicăieri, un conducător de mase n-a fost dăruit, așa din senin, cu o asemenea putere asupra oamenilor, fără nici măcar un început de dovadă despre ce ar putea înfăptui. Pentru Averescu, general capabil, dar nu excepțional, general acrit și pus la pensie, a fost destul să se îmbrace într-o manta albastră și să pornească la drum pentru o destinație necunoscută, ca tot norodul, hipnotizat, să-l urmeze. Încrederea și supunerea țărănimii

române față de Averescu a fost atât de adâncă, de completă, de necondiționată, încât generalul ar fi putut face dintr-însa ce ar fi vrut și atinge cu ajutorul ei orice scop și-ar fi propus.

Averescu nu era însă sămânță de dictator și n-a avut nici încredere în popularitatea sa, pe care o simțea instinctiv trecătoare. Averescu n-a fost decât un general ambițios, lacom de putere și de onoruri. Tacticos și metodic, în cariera sa militară ca și în cea politică, el a fost omul planurilor migălos pregătite. Tot ce nu se încadra în planurile sale, îl tulbura și-l plictisea. În planurile sale nu fusese prevăzută popularitatea. [...] La popularitate nu s-a gândit un minut: și când i-a căzut în spinare l-a surprins neplăcut. Nu era om care să măgulească instinctele și poftele mulțimii; temperamentul său îl pironea la masa de lucru și-l îndepărta de contactul cu prostimea. Mintea lui era minte de strateg, nu de tribun. [...]

Între sufletul lui și al poporului era o adâncă disonanță și aproape nici o legătură. Averescu n-a știut niciodată să vorbească poporului, nici să-i deschidă inima sa, nici să se apropie de a celor mulți și obidiți. După ce a ajuns la guvern, singurul scop pe care-l urmărise, s-a crezut, în naivitatea lui (căci mai era și naiv...), înscăunat pe vecie și în măsură să disprețuiască concursul celor mulți și proști pe umerii cărora se ridicase printre cei puțini și deștepți. N-a fost om popular care să-și vadă mai puțin de popularitatea sa ca Averescu. După alegerile din 1920, n-a mai făcut nimic ca să o întrețină, și cum a venit așa a luat-o vântul, în câteva luni. Oroarea lui de demagogie - trebuie să-i recunoaștem această însușire - l-a împiedicat să mânuiască făgăduiala și minciuna și să

acopere prin ele goliciunea sufletului său. Îndată ce mulțimea și-a dat seama că lada era “goală”, dezamăgită, a rupt toate legăturile care o robiseră...

Acest veleitar reputat ca om de acțiune, era în realitate un șovăitor și un șerpuitor. Se pierdea în prepararea acțiunilor secundare menite să sprijine acțiunea principală, la care nu ajungea niciodată. Brătianu-l cântărise și nu se temea de el. Știa că dacă îi va pune în drum un simplu pai, îl va îndepărta de la scopul urmărit. Acest revoluționar verbal, acest general aclamat de popor avea respectul ierarhiei și o nelimitată rezervă de slugărnicie în suflet. Cu o acadea arătată de departe, Regele-l putea duce unde vrea și o știa și Regele și Brătianu, și s-au servit de dânsul ca de un preș de șters picioarele...

Brătianu a putut să se servească de dânsul cum a vrut și în 1920 și în 1926, fiindcă a avut la îndemână sacul cu grăunțe. Eu nu-l aveam. Dacă-aș fi avut și eu în mână sforile care mișcau paiața regală, și aș fi putut face și desface Ministerele, m-aș fi putut folosi și eu de cealaltă paiață cu galoane pe care un capriciu al soartei, iar nu însușirile sale intelectuale sau sufletești îl ridicase la o înălțime la care nu s-a putut menține.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, Ed. Machiavelli, București, 1996, pag. 44-48, 87-88

Ion Mihalache

Ion Mihalache, căpitan demobilizat, învățător de duzină, dar trepăduș ambițios, din care slăbiciunea Regelui Ferdinand trebuia să facă un ministru cu cămașa afară din pantaloni și cu mintea înăuntrul lor [...]

În arena politică, Maniu se prezenta ca un dandy - Mihalache ca un salahor.

Când se urca ardeleanul la tribuna Camerei, frazele i se împleteau ca variațiuni banale pe o temă cunoscută; Țoapa de la Topoloveni vorbea în schimb ca și cum ar fi dat cu sapa ca să spintece pământul. Maniu era conștient că rostea un discurs, pe când Mihalache își închipuia că răstoarnă o lume; logoreea celui dintâi nu impresiona pe nimeni, pe când accentele calde ale celui de-al doilea încântau pe cei care nu veniseră în contact nici măcar cu manualele și erau mulți în Camerele alese după război. Dacă n-ar fi fost războiul, dacă n-ar fi fost introdus sufragiul universal, Mihalache ar fi rămas până la sfârșit simplu învățător, încântat să cârmuiască cooperativa din satul său, să ajungă președinte al Asociației Învățătorilor și să țină o cuvântare la un congres sau la o înmormântare - pe când Maniu n-a mai trăit decât pentru politică de cum a scăpat de pe băncile Universității. Dacă Ardealul nu s-ar fi unit cu Patria-Mamă, Maniu n-ar fi ajuns desigur prim-ministru, dar deputat al românilor la Budapesta tot era să fie și poate și ministru unguresc, în ipoteza unei împăcări a maghiarilor cu minoritățile...

La începutul carierei sale, Mihalache a comis o mare greșeală care i-a acrit viața. Luat la repezeală, s-a

dus la Palat să depună jurământul de ministru în cămașă și în ȋtari și a făcut astfel din costumul său un simbol de care nu s-a mai putut scăpa. Mai târziu, după ce s-a dat la franțuzească și la englezească, după ce a înghițit volumele de economie politică recomandate de Madgearu și de Răducanu, după ce l-a plimbat Titulescu la Geneva și la Cap Martin, grozav ar fi vrut să se elibereze, fie și numai din când în când din rolul de fenomen rural care-l pune pe o treaptă inferioară față de interlocutorii săi... Dar fără cămașă afară din ȋtari, Mihalache n-ar mai fi fost Mihalache - așa încât nu s-a mai putut despărți de ea. Obligația de a se plimba în costum de vicleim i-a înrăutățit sufletul, bun din naștere, căci, deși n-a mărturisit-o niciodată, își închipuia că toți cei îmbrăcați nemțește îi vorbeau cu condescendență, cu indulgență și cu un prietenesc dispreț.

Până la război orizontul lui fusese limitat de modestele idealuri ale corpului didactic de la sate. Stăpânirea unei cooperative rurale, un râvnit loc de deputat, președinția Asociației Învățătorilor, excursii mănoase prin Ministere cu un ghiozdan la subțioară, erau singurele preocupări ale unei minți bine echilibrate pe care nu o frământau ambiții deșarte. O minte pentru care lumea începea la Topoloveni și se sfârșea dacă nu la granițele Muscelului, cel mai departe la București.

Ambițiile învățătorului Mihalache s-au deșteptat odată cu ambițiile întregii sale tagme și cum se ridicase deja deasupra colegilor săi prin președinția Asociației și prin decorarea cu "Mihai Viteazul", a făcut din cămașa care îi ascundea posteriorul un simbol și s-a pus în fruntea mișcării țărănești. Și fiindcă, deși îndrăzneț la faptă, era smerit la vorbă, a ajuns ministru la un an după

sfârșitul războiului, într-o zi în care își pierduse toată lumea mintea. Prea inteligent ca să nu-și dea seama că a ajunge nu era nimic și că a se menține era totul și conștient de lipsa sa de pregătire pentru posturile înalte de comandă, Mihalache s-a aruncat pe manuale. A citit tot ce a găsit, pe românește; a luat hapuri de franțuzește și a început să descifreze și textele comandate la Paris. A înghiți nu înseamnă însă a și mistui, așa încât în cazul omului nostru asimilarea a fost mediocră. Grija mare a lui Mihalache, în acele începuturi ale carierei sale, era să nu fie prins în delict de ignoranță și pentru aceasta venea la consfătuiri cu lecția preparată, fără să reușească bineînțeles să impresioneze pe cei de față, mai toți familiarizați cu cărțile, cu doctrinele și cu teoriile. De multe ori se plictisea și el "cu lecția" și lăsând manualele la o parte, o lua mai țărănește, punând numai bunul său simț și inteligența sa naturală la contribuție. Vorbea atunci cu miez, evoca cu talent mizeriile celor mulți, și impresiona. Mai târziu, Mihalache a lăsat la o parte erudiția, care la dânsul era o simplă spoială, s-a mulțumit să fie "le paysan du Danube" și și-a ținut acest rang cu demnitate....

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Machiavelli, București, 1996, vol. VI, pag. 64, 216-217, vol. VII, pag. 224-225

Iuliu Maniu

Cine va încerca să scrie istoria vremurilor ce au urmat unirii cu Ardealul, va fi foarte nedumerit față de Iuliu Maniu și cine nu l-a cunoscut în piele și oase nu va putea dezlega această enigmă pe două picioare. Influența lui politică a fost covârșitoare în primele două decenii ale României întregite, deși de pe urma lui n-a rămas lucru mare. Inteligență mediocră, n-a fost în stare să creeze, dar temperament negativ excepțional, a știut să reziste proptindu-se în principiile pe care și le alesese, fără să șovăie și să se clinească de la ele. [...]

E probabil că Maniu s-a născut inteligent, dar inteligența sa a fost sterilizată în plină dezvoltare, înainte de a ajunge la maturitate. Își dă cineva seamă de ce poate deveni o minte de adolescent, comprimată în copilărie la Blaj și pusă în contact cu lumea... la Budapesta? Să nu te poți apropia de Dante, de Shakespeare, de Goethe, decât în traduceri maghiare, să nu poți urmări minunata dezvoltare a omenirii decât în manuale ungurești? Mai bine nimic - și Maniu e scuzabil că s-a ales cu nimic....

În mijlocul unei societăți care nu-l primea și pe care nu o pricepea, osândit prin împrejurări la exerciții de onanism sufletesc care i-au secat orice râvnă de evadare din închisoarea lui morală tânărul jurist izolat și-a alcătuit din ce avea la îndemână un plan de viață întemeiat pe cele două înșușiri capitale cu care simțea că-l înzestraseră Dumnezeu: o forță de stăpânire și de disimulare neîntrecute și o tenacitate în executarea unei hotărâri mai presus de orice ispită. Lăsând la o parte ca fără interes

pentru dânsul, tot ce era în afară de lumea lui, tânărul Maniu a hotărât să ajungă *primus inter pares* la Blaj și de acolo în fruntea poporului său în Ardeal, ca să-l reprezinte la Budapesta și să discute cu Tissa de la egal la egal.

Acest jesuit înăscut, crescut în respectul tuturor tradițiilor și dospit în albia canonicilor eminentisimi, a ales câteva principii democratice din manualele pe care le răsfoise la Universitate, care formau în acea vreme crezul celor tineri, a închis pentru totdeauna cartea și a pornit la drum. De o incultură impresionantă, și-a creat astfel o ideologie limitată și banală pe care a scrobitor-o ca să se țină mai bine în picioare și n-a mai schimbat-o...[...]

Față de oameni și față de împrejurări, Maniu n-a mai fost decât purtătorul principiilor sale scrobite și nimic n-a mai existat pentru el în afară de scopul urmărit - nici casă, nici masă, nici femei, nici petreceri. Iar scopul urmărit, aprig, încontinuu, fără răgaz și fără abatere în dreapta sau stânga era întronarea sfintelor și scrobitorilor principii, adică a lui, căci se identificase cu ele. Orice om, orice eveniment, orice împrejurare erau judecate de dânsul prin prisma principiilor. Tăia toată ziua fire în patru ca să dovedească excelența și legitimitatea lor. Încetul cu încetul a făcut din aceste abstracții de ordin secundar realități materiale de ordin esențial și a nesocotit toate celelalte contingente ale vieții. În Partidul Național românesc din Ardeal, mai târziu în fruntea Consiliului Dirigent la Cluj sau a guvernului în București, socotea sarcina sa îndeplinită îndată ce formula o rezoluție conformă cu principiile scrobite - fără să se mai ocupe de executare și lăsând soluțiile practice

în voia întâmplării sau a şmecherilor ce mişunau în jurul lui. Aşa se explică falimentul său politic.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, Ed. Machiavelli, Bucureşti, 1996, pag. 214-216

Octavian Goga

Cu mutra lui de broscoi simpatic și fantezist ce scuipa formule literare în loc de venin, Goga, deși înregimentat în Partidul Național ca toți românii de dincolo de Carpați, nu se împăca cu coreligionarii săi politici, pe care, cu Maniu în cap, îi disprețuia. Firea lui de poet îl îndepărta de “domnii” care, cu sufletele lor iobăgite, dar îmbrăcate în gheroc, nu urmăreau după Unire decât interese meschine sub vorbe mari și lipsite de temei. Trăit la București, unde coborâse cu zece ani înainte de război, frecat cu lumea noastră, smuls din contingențele lui locale, Goga era un ardelean eliberat - ca atare nu se mai potrivea cu frații lui de dincolo, care la rândul lor îl judecau ca un fel de trădător vândut regăștenilor și nu-l iubeau.

Îmbătat de vâlva făcută în jurul talentului său de poet, înzestrat cu un foarte ascutit spirit de analiză și de ironie, Goga cântărise pe Maniu înaintea noastră, își dedese seamă de lamentabila lui mediocritate intelectuală și nu-l putea ierta că i-o luase înainte. În judecata lui, Goga era nedrept căci nu ținuse seamă de însușirile morale pe care se întemeia primatul lui Maniu, însușiri ce covârșesc în politica de turmă pe cele intelectuale. Dar pe drept ori pe nedrept, fratele Tavi ura pe fratele Iuliu – și era chiar singura lui ură.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. VI, Ed. Machiavelli, București, 1996, pag. 222

Nicolae Iorga

Incontestabila sa acuitate intelectuală era întunecată prin două mari cusururi: vanitatea și pripeala. Cred că n-a existat de când e lumea, în clasa ei intelectuală, un asemenea vanitos. Această vanitate era o boală, căci se întindea în toate ramurile activității sale, până la copilării și la absurdități ce erau în contradicție cu via lui inteligență și cu darul de pricepere cu care îl înzestrase Dumnezeu. Cu dânsul discuțiile nu erau posibile; nu admitea nici o contradicție, nu ceda o iotă din ce apucase să spună și nu din adâncă convingere, căci își schimba părerile mai des decât rufe, ci fiindcă nu-și putea închipui pe nimeni în drept să se ridice până la înălțimea lui și să poată îndrepta ceva în raționamentul său. Era însă distrat (prea învârtea multe lucruri deodată în capul lui) și cădea ușor în capcanele cele mai grosolane. [...]

Iorga își disprețuia partizanii și partidul, dar voia să aibă partid, ca să poată fi șef, căci în vremurile pe care le reamintim “șefii de partide” se bucurau de o vază protocolară specială și erau chemați să joace rol în Sfatul Suveranului, fie și numai ca figuranți. De două-trei ori pe an își aducea aminte de partid, îl aduna undeva, îi da îndrumări pe care le uita a doua zi, nu da cuvântul nimănui, își lua pălăria și pleca.

Cu conferințele lui la Cernăuți și la Brăila a fost petrecere mare. Iorga era un conferențiar delicios; ajutat de prodigioasa lui memorie improviza cu o măiestrie și cu un duh fără pereche. De obicei nu se sinchisea de

subiectul prelegerii sale, o lua razna și-și aducea aminte de titlul conferinței numai la sfârșit, în câteva fraze de încheiere.

La Cernăuți, anunțase o conferință despre legăturile istorice ale Bucovinei cu Moldova și a vorbit tot timpul despre poetul R., cu care bucovinenii se mândreau, i-a despicat scrierile cu o răutate și cu o vervă delicioasă; l-a dat gata, și după ce n-a mai rămas nimic din el, a definit în cinci minute integrarea Bucovinei în sufletul moldovenesc...

La Brăila, în momentul de a se urca la tribună uitase despre ce trebuia să vorbească, și se încăpățănase să o știe, spre mirarea celor care-l însoțeau, și care din întâmplare nu citiseră cu destulă atenție afișul și uitaseră și ei titlul conferinței! A fost o istorie întreagă, până am dat de un afiș și am putut să satisfacem neașteptata pretenție a conferențiarului de a-și cunoaște subiectul conferinței: "Rolul Brăilei în războaiele trecute" sau așa ceva. Așa?... Bine..." a exclamat Maestrul, s-a urcat la tribună în aplauzele publicului, și a vorbit un ceas și jumătate despre altceva! Era o grădină de om! [...]

Cu Iorga se putea înțelege oricine foarte ușor, numai să-i fi spus de trei ori pe zi că era genial, că era cel mai mare istoric, cel mai mare poet, cel mai de seamă autor dramatic, cel mai iscusit om de stat, și în general orice, precedat de un superlativ. În realitate era un dement. Nu era nebun de legat, fiindcă nebunia lui nu se manifesta prin acces de furie, dar nebun totuși; o fenomenală vietate cu funcții cerebrale deformate printr-o dezvoltare anormală a centrelor memoriei și cuvântului. Memoria lui era ca să zic așa de ordin pur mecanic și creierul lui un aparat în care noțiunile și imaginile se

înregistrau fără să se claseze, fără să se stabilească nici o legătură între ele, dar fără să se piardă vreuna în cursul anilor. O frază dintr-o carte, două rânduri dintr-o scrisoare, o dată dintr-un document, un nume, o figură întâlnită undeva se întipăreau pentru totdeauna în capul lui și rămâneau în permanentă evidență în cercul luminos al conștiinței sale. Și toate aceste noțiuni, nebunul nu numai că nu le clasa, nu numai că nu le așeza, dar le mai lăsa să se ciocnească unele de altele, să se încurce într-o învâlmășeală dezordonată ce nu-și găsea o relativă liniștire decât în șiroaiele unei logorei fără sfârșit.

Mania scrisului se dezvoltase la dânsul ca o salutară încercare de a pune stavilă acestui flux patologic, disciplina condeiului fiind, oricât ar fi de iute mână, un obstacol incontestabil la revărsarea cuvintelor. Din nenorocire, scriind întruna ajunsese să redacteze atât de repede, cu o scriitură care nu mai semăna a scriitură și pe care numai el și câțiva inițiați erau în stare să o descifreze, încât scrisul a încetat să fie pentru dânsul un zăgaz și potopul n-a mai putut fi stăpânit. Mâna lui alerga pe hârtie ca acul unui aparat de înregistrare, oricât de îndepărtat ar fi fost izvorul de energie.

Octavian Goga mi-a povestit o scenă trăită de dânsul și care lămurește mai bine decât orice comentariu fenomenul pe care mă încerc să-l descriu. Era la Iorga, și sta de vorbă cu el pe când nebunul corecta cu o mână și scria un articol pentru gazetă cu cealaltă. După ce a terminat articolul (mâzgălit în cinci minute) l-a dat scribului de la "Neamul" care aștepta în picioare în fața lui; acesta s-a uitat la manuscris și a spus că-i mai trebuia un număr oarecare de rânduri ca să umple șpaltul. Fără să se întoarcă, Iorga a întins mâna deasupra capului său, a

luat la întâmplare un volum din raft, l-a deschis în fața lui și după trei minute a mai dat o fițuică redactorului. „Dar ce ai scris acolo?” l-a întrebat Goga. „Am tradus un sonet din Carducci”, a răspuns liniștit automatul gândirii românești. Lui Goga era să-i vie rău!

Scrisul, la început simpla reacție împotriva unei locacități nedisciplinate, a devenit la el cu timpul o funcție fiziologică continuă. În loc să gândească, în loc să cântărească, în loc să vorbească - scria. Scria oriunde, oricând, oricui și oricum. Dacă îi cereai o părere, îți răspundea ”stai să ți-o scriu!” Dacă cereai să spună o vorbă cuiva, apuca imediat un petic de hârtie și un plic. Numit prim-ministru s-a conformat tradiției care-i impunea câte o vizită la fiecare șef de partid - s-a dus la fiecare, dar le-a lăsat și câte o scrisoare!

Ce era la el o scrisoare! L-am văzut scriind sute de scrisori și niciodată nu l-am văzut cugetând la ce scria, căutând o formulă rațională sau corectând un cuvânt. Când pleca în străinătate lăsa 30 de articole pentru “Neamul” lui, scrise în 30 de minute, fără cap și fără coadă, pe care nimeni nu arunca o privire. Așezat pe o bucă scria cu iuțeala unui bolid și sta în același timp de vorbă cu trei persoane deodată. Scrisul era la dânsul ceva atât de impulsiv, atât de nepregătit și de sincer ca manifestare sufletească, încât supremul lui argument, de câte ori voia să dovedească spusele altuia, consta în exhibiția propriilor sale fițuici, scrise cu ani și ani înainte.

Ajunsesse să scrie ca o mașină, scria acasă, scria în drum de fier, scria la Cameră, scria pe când mânca și pe când se îmbrăca. Dacă s-ar fi spălat vreodată, ar fi scris și pe când se spăla.

Scria cu amândouă mâinile și pe orice. Ca un osândit la muncă silnică, printre miile de volume ale unei biblioteci lipsite de orice valoare, înfipt într-un scaun de lemn împodobit cu creștături românești care-l înțepau sau îl ciupeau, mângălea hârtie până târziu noaptea - în folosul nimănui - pe colțișorul unei mese ovale și șubrede ce abia se ținea pe unicul ei picior și amenința încontinuu să cadă sub povara vreascurilor de hârtii ce o încărcau. Și astfel, în afară de articolul zilnic la "Neamul Românesc", în afară de nenumăratele păreri și interviuri ce i se cereau din dreapta și din stânga, din țară și din străinătate, de bărbați și de femei, de ovrei și de antiovrei, de poftiți, nepoftiți și de scopiți, în afară de zecile de scrisori și de fițuici, zilnice și ele, acest poligraf fără pereche a mai găsit vreme să mai scrie și peste 800 de volume! Își dă cineva seama de tragedia unui om care a scris 800 de volume necitite, din care nu va rămâne un rând?

O definiție a acestui om e foarte grea, fiindcă scapă analizei prin neprevăzutele lui reflexe. Cu toate aparențele unei adevărate inteligențe, câteodată chiar cu unele licăriri de geniu, a trebuit de cele mai multe ori, în raporturile mele cu dânsul, să-mi pun întrebarea dacă nu era un prost.

Cea mai bună caracterizare a lui Iorga a făcut-o pe vremuri Caragiale. Tânărul Iorga scrisese pentru "Epoca" o serie de articole încâlcite, dar pline de avânt naționalist și încântase pe Nicu Filipescu care se entuziasma ușor. Convins că descoperise un fenomen (era într-adevăr unul, dar nu în sensul pe care-l credea Filipescu) l-a dus într-o seară la berărie la "Căpitanul" să-l prezinte prietenilor săi Barbu Delavrancea, I.L. Caragiale și alții. Iorga, care nu putea să vadă lichide decât în călimări, și care se găsea la

strâmtoare printre oameni care-și limitau fericirea la un pahar cu bere, a stat câteva minute ca pe ghimpi, a citat câteva date, a evocat un ipotetic Bizanț și a fugit. "Ei, cum îl găsești?" a întrebat Filipescu pe Caragiale. Conu Iancu, care tocmai răsucea o țigare, a răspuns liniștit: "Bun băiat, dar crește strâmb!" Genialul observator a pecetluit astfel cu două cuvinte ulterioarele zvârcoliri ale înzestratului tânăr pornit pe cărările vieții cu un umăr în cer și cu altul pe pământ.

Dacă, cu toată dificultatea și inutilitatea încercării, cineva s-ar încapățâna totuși să degajeze principalul resort al acestei firi patologice, dar excepționale, cred că la obârșia fiecărui act al lui Iorga, fiecărui gest, fiecărui cuvânt al lui, ar găsi un singur și permanent sentiment: vanitatea. O vanitate atât de copleșitoare încât a distrus toate celelalte sentimente sădite în sufletul lui ca în orice altul, după cum pinul distruge toată vegetația în mijlocul căreia se înfige. Vanitate și nu mândrie. Mândria poate fi o calitate dacă se sprijină pe însușiri justificate, vanitatea niciodată, fiindcă nu se sprijină pe nimic. Vanitatea lui Iorga, cât de nemărginită era ea, avea ceva copilăresc în sine. Îndată ce intra în joc, dispăreau până și ultimele picături de judecată care se mai prelingeau de-a lungul meningelor lui istovite. Era vanitos ca un curcan înfoiat, pe dinăuntru și pe din afară. Se credea frumos și irezistibil față de femei și lua drept simpatie curiozitatea oamenilor atrași de vicleimul ambulant în care se totalizau diferitele lui aspecte. Era în stare să facă orice platitudine pentru un aplauz sau o decorație. Din acestea, avea o colecție întreagă și se încărca cu ele la orice ocazie, ca un Rege de carnaval. La banchetul presei latine (în toamna anului 1931) venise cu nenumărate plăci

atârinate pe piept și pe spate, stârnind în așa măsură ironica admirație a comesenilor încât s-a simțit și el jenat. Regele cu o panglică în vârful degetelor, iar noi toți cu un cuvânt de proslăvire care ne-ar fi făcut să roșim dacă l-am fi spus în serios - am făcut dintr-însul tot ce am vrut. Sau mai bine zis am fi făcut, dacă n-ar fi fost plictiseala de a juca încontinuu teatru și de a drege în fiecare zi prostiile pe care le săvârșea în ajun.

Constantin Argetoianu, *Memorii pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, Ed. Machiavelli, București, 1996, vol. VII, pag. 85, 87, 131, vol. IX, pag. 233-235

SUMAR

Introducere.....	1
Regele Carol I.....	3
Regina Elisabeta.....	26
Regele Ferdinand.....	37
Regina Maria.....	47
Regele Carol II.....	51
Barbu Stirbey.....	55
Ionel Bratianu.....	59
Titu Maiorescu.....	61
Nicolae Filipescu.....	64
Alexandru Marghiloman.....	71
Take Ionescu.....	79
Nicolae Titulescu.....	90
Petre P. Carp.....	94
Virgil Madgearu.....	99
Alexandru Averescu.....	101
Ion Mihalache.....	105
Iuliu Maniu.....	108
Octavian Goga.....	111
Nicolae Iorga.....	112
Nae Ionescu.....	119